

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗДАЈИ ДВА ПУТ СВАКОГ МЕСЕЦА У СВЕСКАМА ОД 3 И
ВИШЕ ТАБАКА. ЦЕНА ЈЕ: ЗА СРБИЈУ 12 ДИНАРА, А ЗА ЦРНУ
ГОРУ, БУГАРСКУ, БОСНУ, ХЕРЦЕГОВИНУ, АУСТРО-УГАРСКУ,
РУМУНИЈУ И ТУРСКУ 15 ДИНАРА НА ГОДИНУ.

ПРЕТПЛАТА СЕ ПЛАЋЕ
УПРАВИ
КР. СРП. ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ,
А РУКОПИСИ УРЕДНИШТВУ.

I СВЕСКА У БЕОГРАДУ 15. ЈАНУАРА 1886. ГОДИНА VII

В
Е
Р
С
К
А
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Разрешења од дужности наставника средњих школа

АКТОМ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Разрешена је:

у вишој женској школи

г-ђа *Полексија Тодоровићка*, учитељица цртања, 30. Децембра 1885. год. по молби.

Постављења управитеља основних школа

АКТОМ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Постављени су:

г. *Тома Тодоровић*, учитељ IV разреда школе крушевачке, за управитеља крушевачких основних школа, 2. Децембра 1885.

г. *Илија Гојковић*, учитељ II, III и IV разреда школе голубачке, округа пожаревачког, за управитеља голубачких школа, 16. Децембра 1885.

г. *Милован Марушић*, учитељ III и IV разреда школе подгорачке, округа црноречког, за управитеља школе у Подгорцу, 19. Децембра 1885.

г. *Тодор Благојевић*, учитељ V и VI разреда школе обреновачке, за управитеља школа обреновачких, 3. Јануара о. г.

Постављења, премештаји и разрешења од дужности наставника основних школа

АКТОМ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

I Постављени су:

у Крагујевачком округу:

г-ђа *Косара Поповићка*, бивша учитељица, за учитељицу I разреда мушке школе рачанске, 31. Децембра 1885.

у Пожаревачком округу:

г-ђа *Станка Љубишићка*, бивша учитељица, за учитељицу II разреда женске школе у Великом Градишту, 14. Децембра 1885.

У ЦРНОРЕЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Милован Марушић*, бивши учитељ, за учитеља III и IV разреда школе подгорачке, 19. Децембра 1885. године.

У ШАБАЧКОМ ОКРУГУ :

г-ђица *Даница Нешићева*, свршена ученица Више женске школе, за учитељицу школе у Јаловику, 14. Децембра 1885. г.

У КУПРИЈСКОМ ОКРУГУ :

г-ђа *Лепосава Красићка*, бивша учитељица, за учитељицу III разреда женске школе свилајначке, 31. Децембра 1885 г.

II Премештени су :

У ВАРОШИ БЕОГРАДУ :

г. *Димитрије Јовановић*, учитељ I разреда мушке школе на Западном Врачару, у I одељење истог разреда, 4. Децембра 1885. године, по потреби.

г-ђа *Савка Радовановићка*, учитељица женске школе аранђеловачке, округа крагујевачког, у III разред женске школе на Западном Врачару, 18. Децембра 1885. године, по молби.

г. *Никола Поповић*, учитељ V и VI разреда школе обреновачке, у III разред школе дорћолске, 31. Децембра 1885. године, по молби.

г. *Димитрије Миловановић*, учитељ III разреда школе дорћолске, у III разред школе палилулске, 31. Децембра 1885. године, по молби.

У ВАЉЕВСКОМ ОКРУГУ :

г. *Лазар Зарић*, учитељ III разреда школе палилулске, у III и IV разред школе обреновачке, 31. Децембра 1885. године, по потреби.

г. *Тодор Благојевић*, учитељ III и IV разреда школе обреновачке, у V и VI разред исте школе. 31. Децембра 1885. године, по потреби.

У ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ :

г-ђица *Софија Михаиловићева*, учитељица II, III и IV разреда школе поточачке, у I разред исте школе, 30. Децембра 1885. године, по потреби.

У КИВАЖЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Димитрије Момиловић*, учитељ школе балтабериловачке, округа пиротског у Кожељ, 3. Децембра 1885. г. по потреби.

У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г-ђа *Александра Голубовићка*, учитељица I разреда II одељења и II разреда мушке школе лаповске, у II разред исте школе, 24. Децембра 1885. г. по потреби.

г-ђица *Илинка Јовановићева*, учитељица I разреда мушке школе рачанске, у сва четири разреда женске школе аранђеловачке, 30. Децембра 1885. г. по молби.

У КРУШЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г-ђа *Драгиња Бачанинова*, учитељица у Прокупљу, округа топличког, у II разред II одељења мушке школе крушевачке, 16. Децембра 1885. године, по потреби.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Илија Гојковић*, учитељ III и IV разреда школе средњевске, у II, III и IV разред школе голубачке, 16. Децембра 1885. године по молби.

У КУПРИЈСКОМ ОКРУГУ :

г. *Никола Вељић*, учитељ III разреда мушке школе параћинске, у I одељење истог разреда, 7. Децембра 1885. г. по потреби.

г. *Јован Нешић*, привремени учитељ IV разреда II одељења школе пиротске, у II одељење III разреда школе параћинске, 9. Децембра 1885. год. по потреби.

г-ђица *Христина Стојановићева*, учитељица III и IV разреда женске школе свилајначке, у IV разред исте школе 24. Децембра 1885. године, по потреби.

г-ђица *Анка Карајовановићева*, учитељица II разреда женске школе пиротске, у III разред женске школе свилајначке, 24. Децембра 1885. године, по потреби.

г-ђа *Цана Павловићка*, учитељица III и IV разреда женске школе свилајначке, у IV разред исте школе, 30. Децембра 1885. године, по потреби.

III Разрешени су:

У АЛЕКСИНАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Јован Гагић*, заступник учитеља I разреда школе Ђивевачке, 31. Децембра 1885. године, због неуредног вршења дужности.

У БЕОГРАДСКОМ ОКРУГУ:

г. *Драгутин Димитријевић*, заступник учитеља школе ропчевске, 18. Децембра 1885. године, јер је напустио дужност без одобрења.

У КРУШЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г-ђица *Персида Срећковићева*, учитељица II, III и IV разреда женске школе третеничке, 12. Децембра 1885. г. по молби.

Умрли:

Недељко Здравковић, учитељ II разреда II одељења школе крушевачке, преминуо је 23. Новембра 1885. године.

Јован Југовић, учитељ у пензији, преминуо је 11. Децембра 1885. године.

РАСПИС

МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Директорима гимназија и реалака

Дешава се да ученици виших разреда гимназије и реалке, било у течају године или на крају исте, прелазе драговољно из гимназије у реалку и обратно. Како наставни програми у реалкама и гимназијама нису са свим једнаки ни по количини ни по каквоћи наставног материјала, нарочито у вишим разредима, то сам по саслушању Главног Просветног Савета нашао за потребно регулисати ово питање на једној стадној основи, и то:

1. Ученици VI и VII разреда гимназије или реалке, не могу у току године прелазити никако из једнога завода у други с тога што се други предмети уче у реалци а други у гимназији и што се једни предмети уче у различном обиму у оба завода. Само ученицима V разреда гимназије или реалке може се дозволити пре-

лазак из једне школе у другу у течају године и то само за прва два месеца од почетка школске године, а после више не.

2. Ученици виших разреда гимназије или реалке, који су свој разред свршили са добрим успехом, могу се примити у дотични виши разред другог завода само тако, ако претходно положи испите из оних предмета, који се нису учили у заводу из кога долазе, а учили су се у заводу у који желе да ступе, и

3. Ученик виших разреда гимназије, који је на испиту пао из предмета, који се у реалци не уче, не може, с обзиром на то, што се ти предмети у реалци не предају, бити примљен у старији разред реалке с тога, што се у старији разред реалке примају само они ученици, који су претходно нижи разред свршили с добрим успехом. Овакви ученици неће се примити

ни да понављају исти разред у реалци, док не би претходно положили испите из предмета, који су се у млађим разредима предавали, а они их нису учили. Све ово важи и обратно за ученике виших разреда реалке, кад би хтели прећи у гимназију.

Изволите се у напредак у сличним случајевима тачно по овоме управљати.

ПБр. 13101.

31. Децембра 1885. године,
Београд.

Министар
просвете и црквених послова,
Ст. Д. Поповић

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК ССХСВИ

11. Децембра 1885. год. у Београду.

Били су: председник Дим. Нешић; редовни чланови: Ј. Пецић, Драг. С. Милутиновић, Љуб. Ковачевић; ванредни чланови: Мих. Валтровић, Јов. Ђорђевић, Д-р В. Бакић, Никола Стајевић и Лазар Обрадовић.

Пословођа Мил. Марковић.

I

Прочитан је и примљен записник 296. састанка.

II

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 11. ов. м. ПБр. 12882. којим се шаље Главном Просветном Савету „Француска Синтакса“ од непознатог писца, заједно са објашњењем пишчевим, које се односи на примедбе г.г. рефераната, и позива се Главни Просветни Савет да саслуша објашњење пишчево и да дело, које је писац поправио на ново прегледа и оцени: може ли се оно штампати о државном трошку као учебник за ђаке овако какво је или би у истој ваљало још што мењати и поправити.

У исто време напомиње г. министар просвете, да Главни Просветни Савет, изволи имати на уму при доношењу коначне одлуке о овој синтакси, и своју ранију одлуку о синтакси од г. Ж. Недељковића, која је заједно са овом оцењивана.

Са 5 противу 4 гласа одлучено је: да се одложи читање објашњења и прегледање ове синтаксе за други састанак, и тада да се позову у седницу оба референта, који су раније ово дело прегледали.

III

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 10. ов. м. ПБр. 12852. којим се шаље Главном Просветном Савету књигу: „Ђорђе Кратовац светитељ Србин“ коју је написао и штампао г. М. Ђ. Милићевић и понудио на откуп за поклањање ученицима у основним школама, и позива се Савет да изволи ово дело прегледати и оценити: може ли се оно за понуђену цељу употребити у којим разредима и по коју би се цену могла купити ова књига од комада.

Пошто је садржина ове књиге позната неким члановима Главног Просветног Савета, то је одмах одлучено: да се књига може примити за поклањање ученицима у основним школама почињући са III раз. па на више и да се може платити писцу 0-60 дин. пара од комада.

IV

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 10. ов. м. ПБр. 11827. којим се шаље Главном Просветном Савету на преглед и оцену нацрт програма за предавање женског ручног рада девојчицама у четири нижа разреда гимназије по унутрашњости.

Одлучено: да се умоле г. Дим. Јосић проф. и г-ђа Милица Николићка учитељица да овај нацрт програма прегледају и Савету своје мишљење о истој поднесу.

V

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 5. ов. м. ПБр. 12731.

којим се шаље Главном Просветном Савету Рачуница за I разред гимназије од М. Миљковића професора, и то друго издање позива се Главни Просветни Савет да изволи дело прегледати и видети, је ли оно у свему исправљено по ранијим примедбама Главног Просветног Савета и има ли дело каквих других недостатака, које би ваљало у трећем издању поправити.

Одлучено: референти г.г. М. Велизарић и Ср. Ј. Стојковић професори, да дело прегледају и савету о истоме референту.

С тим је састанак закључен.

САСТАНАК ССХСVIII

18. Децембра 1885. год. у Београду.

Били су: председник Дим. Нешић; редовни чланови: Ј. Пецић, Д-р Н. Ј. Петровић, С. Вуловић, Драг. С. Милутиновић, Љуб. Ковачевић, Ђ. Козарац; ванредни чланови: Михаило Валтровић, Јов. Ђорђевић, Др. В. Бакић, Борислав Тодоровић, Живко Поповић, Ник. Стајевић и Лазар Обрадовић.

Пословођа Мил. Марковић.

I

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 14. ов. м. ПБр. 12.915 којим се шаље Главном Просветном Савету

на преглед и оцену „Француска Синтакса“ од Живка Недељковића, коју је писац поправио по ранијим примедбама Просветног Савета и напомиње се Савету да при прегледању ове синтаксе има на уму и другу синтаксу од непознатог писца, која је раније Савету на оцену послана.

По прочитању министарског писма повела се у Савету дебата о овим „Француским синтаксама“; том приликом изнета су два мишљења, једно: по коме би ваљало прочитати објашњење непознатог писца, које је упућено Главном Просветном Савету и којим се објашњавају принципи на којима је дело рађено и одговара се на примедбе г.г. референтата, који су раније дело прегледали, и друго мишљење: да би требало, не читајући ништа у Савету, упутити одмах оба дела референтима, да их прегледају и оцене и да Савету поднесу своја мишљења о томе: је су ли и како дела поправљена и које је од њих боље за школску књигу.

Са 8 противу 6 гласова одлучено је: да се оба дела са „објашњењем“ пошљу истим референтима, који су и раније ова дела прегледали, те да их поново прегледају и оцене па да Савету о истом реферују.

С тим је састанак закључен.

ГОДИШЊИ ИЗВЕШТАЈИ СТАРЕШИНА СРЕДЊИХ ШКОЛА

ЗА 1884-5. ШКОЛСКУ ГОДИНУ

X.

Зајечарске гимназије

Према распису господина министра просвете од 17. Маја 1880 г. ПБр. 2273. част ми је поднети господину министру извештај о стању овог завода за 1884-85. школску годину.

I Наставници

Ове школске године овај је завод био потпуно заступљен наставницима, изузев наставника за *певање* и *музику*.

Нужно је да напоменем да су, до доласка нових наставника, незаступљене предмете замењивали остали наставници у колико је то могуће било.

II Настава

Сви су предмети предавани били по програмима и по књигама које су одобрене биле. За које пак науке није било књига, ученици су бележили на самим часовима, а и писали су. Тако:

1. *Наука Хришћанска* свршена је крајем Фебруара у свима разредима, па је за

тим понављано. Недељом и празницима тумачено је Јеванђеље и певане су црквене песме.

Наставник овог предмета мишљења је, да би требало *Обредословље* пренети у IV разред из разлога, што ученици требају најпре да се упознају са тајнама.

Предмете ваљало би, према програму нове написати.

2. *Српски Језик* свршен је у I, II и IV почетком Маја, а у III раз. у половини тога месеца.

Наставник тога предмета мишљења је, да је *веома много* и несавладљиво материјала из Српског Језика одређено за III разред и да би ваљало то некако изменити.

При предавању наставник је имао грдне муке и не може се похвалити оним успехом, који је очекивао, због околине, у којој се ово место и крај налази.

Писмене је задатке задавао према правилима, али је мишљења да је *много задатака правилима одређено*; но да би ваљало оставити по *два*, највише три задатка у сваком разреду за два месеца.

Служио се књигама господина Ст. Новаковића, а у I разреду и градивом које је за тај разред написао господин Жив. П. Симић.

3. *Немачки Језик* у I разреду свршен је крајем Априла. У II, III и IV завршена су предавања крајем Маја. Како су ученици ова три разреда прошле школске године радили са непотпуним бројем часова, то ове године нису могли свршити цео програм.

Што се тиче пак наставе Немачког Језика у *опште*, наставник тога предмета примећује, да се велики део тешкоћа може узети на рачун методе, која је употребљена у *Трауговим* књигама и које нису удешене за школу. Друга је незгода, што програм за Немачки Језик не стоји у *складу* са програмом за *Српски Језик*, те настав-

ник немачког језика готово у свима разредима долази у положај, да обрађује у Немачком Језику неко граматичко правило, које се у Српском Језику још није прешло.

4. *Географија* свршена је у II раз. у почетку Априла, а у I, III и IV раз. у првој половини Маја.

За предавање овог предмета има у заводу два глоба и разне физичке карте. Политичких карата ни ове године није било. Но у овоме погледу учињен је још раније *неуждан* корак.

Као и прошле тако су и ове године ученици правили карте (мапе), те им је олакшано било учење. Тако су исто цртали *кредом* на табли поједине државе, да би им облике лакше запамтити могли.

5. *Српску Историју* предавали су двојица. У III раз. предавао је г. Вуја Величковић и он је завршио предавања са царем Урошем. Остали део *програма остао је недовршен* с тога, вели, што му није достало времена, јер за тај предмет није било ручне књиге за *ђаке*, па је морао нешто и диктовати.

У помоћ је дао деци и историју Убавкића.

Диктовање из Српске Историје било је нешто по Калају, а нешто по Панци Срећковићу.

У IV разреду из *Српске Историје* програм је свршен у првој половини Маја. Да би ученике из раније навикао на саморађу и да не би у времену губили диктовањем — наставник је само причао на часу, а ученици су бележили. Белешке им износе 10—15 табака.

При предавању узимате су у помоћ и народне песме, у којима би се налазили спомени каквог историјског догађаја. Осим тога наставник је упућивао ученике да и сами читају извесна историјска дела.

У опште може се рећи, да *ђаци* овај предмет прате са вољом и радозналешћу и с тога им не пада тешко.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

У колико се је могло приметити ученици IV разреда слушајући извесне догађаје већ и сами приликом пропитивања дају израза својим осећајима, — знак да је историјски материјал који су прешли постао њихова својина и да извесни догађаји јако утичу на њихову моралну страну. Може се рећи, да заиста историјска наука у првом реду образује карактере.

6. *Познавање Човека* свршено је око половине Априла, па се после наставник бавио понављањем тежих партија. При предавању служио се сликама Фидлеровим.

7. *Ботаника* је свршена концем Априла, а после се је понављало. Ученици су са својим наставником излазили у поље, купили биљке из околине и сваки је имао хербаријум од 100—150 биљака. Наставник је такође купио биљке, сушио и попуњао хербаријум који је био послат раније из министарства просвете.

8. *Зоологија* је свршена око половине Априла. Ученици су доносили по неку животињу из околине, а служили се и сликама Hartmann-овим. За овај предмет ваљало би набавити *Шрајберове слике животиња*.

Наставник овог предмета држи, да је програм овога предмета много опширан и да би га ваљало свести на мањи обим, тим пре што се исти предаје и у вишој гимназији.

9. *Минералологија* је свршена почетком Маја за тим је понављано. При предавању наставник се је служио збирком минерала састављеном по програму.

Неки су ученици по упуту наставниковом правили кристалне моделе од круте хартије и они су употребљавани при ученичким вежбањима.

У настави наставник се је служио разним делима домаћим и страним.

10. *Физика* је свршена око половине Априла, за тим је понављано. При пре-

давању Физике наставник се је служио збирком коју завод има; и правио је разне опите, те је тако ученицима само предавање олакшано било.

Учињен је корак код министарства да се ова збирка попуни.

11. *Хемија* је свршена крајем Априла, за тим је понављано.

За научне изводе наставник се је служио разним делима.

Средствима које је имао у заводу, наставник је правио разне покушаје и опите и то са успехом.

Настава из Хемије биће много успешнија, а и за наставника и ученике лакша, кад се хемијска збирка попуни, те се узмогне све што се предаје показати очигледно. О овоме је већ нуждан корак учињен.

12. *Аритметика* у I и II разреду свршена је концем Априла, а у III концем Маја. После је наставник понављао теже партије.

При предавању наставник је наилазио у III разреду на веће тешкоће, које су биле последица недовољне претходне спреме, јер ученици овога разреда у ранијим годинама пису имали сталне наставнике; а дуже времена били су без наставника. С тога је наставник неке раније партије морао поновити у овоме разреду.

Писмени задаци рађени су по правилима.

13. *Алгебра* је свршена око половине Маја, за тим је наставник понављао теже партије.

И у овом предмету наставник је наилазио на тешкоће из истих узрока као и код Аритметике у III разреду.

Како у Аритметици тако и у Алгебри тешкоће су долазиле још и отуд, што је наставник отпочео предавања из тих предмета почетком Новембра месеца.

Наставник математике има читаву збирку писмених задатака, које је у току године појединим разредима давао на израду.

14. *Геометријско Цртање* у I разреду свршено је око половине Маја; а у II и III крајем Марта.

Књига је неудесна била и с тога су наставници поједине одредбе диктовали, а предмет су, у главном, свели на задатке.

15. *Геометрија* је свршена концем Априла, после је понављано. Наставник је у почетку имао доста тешкоћа, но доцније су те тешкоће савладане. Тешкоће, вели наставник, долазиле су и отуд, што је сам предмет *неудесан*, па с тога би ваљало нов предмет према програму израдити.

Писмени задаци задавани су према правилима; али наставник мисли, да би ваљало укинути давање оцена из писмених задатака.

16. *Цртање слободном руком*, и

17. *Лео писање* почели су ученици овог завода радити од Фебруара месеца. Па како наставника за ове вештине није било још од 1879—80. школске године, то и програм није могао бити изведен потпуно.

Тако су ученици I разреда радили највише геометријске слике; II разреда: орнаменте; а III делове човечијег тела, предела, животиње и цвеће све са прегледаоница, без сенке. Вреднији ученици радили су и са сенком. Ученици IV раз. радили су делове човечијег и животињског тела, пределе, цвеће са сенком такође по прегледаоници.

Сви радови рађени су са оловкама, а само двојица радили су нешто и са црном кредом. —

У опште може се рећи да ученици имају воље и склоности, а неки и особита дара за цртање, у чему су за тако кратко време леп успех учинили.

Кад би још било редовног наставника, удесне сале и довољно средстава, ова би се вештина јако унапредила у овоме заводу. —

Лео писање свршено је по програму.

18. *Гимнастику* и *Војно вежбање* радили су ученици преко целе школске године и прекида није било ни у зимње доба.

Ради стручне оценове ове дисциплине присуствовао је годишњим испитима официр Сталнога Кадра г. Петар Радивојевић, мајор и он је са успехом био потпуно задовољан.

19. За *песвање* и *музику* наставника није било.

III Ученици

Број уписаних ученика у почетку школ. године био је овакав:

У I разреду било је уписаних 57 (међу њима 7 девојчица);

У II разреду било је уписаних 36 (међу њима 3 девојчице);

У III разреду било је уписаних 24 (међу њима 1 девојчица);

У IV разреду било је уписаних 26 (међу њима 1 девојчица).

Свршило је школску годину и полагало је испите:

У I разреду 52 (међу њима 7 девојчица)

У II разреду 32 (међу њима 3 девојчице)

У III разреду 25 (међу њима 1 девојчица)

У IV разреду 26 (међу њима 1 девојчица).

Један ученик III разреда дошао је са стране и само је испит овде полагао, те отуда их је на испиту било 25 у III разреду.

Прешло је у старији разред:

Из I у II 34 (међу њима 7 девојчица);

Из II у III 22 (међу њима 3 девојчице)

Из III у IV 16 ученика.

Из IV у V 20 (међу њима 1 девојчица).

Разреде понављају и то:

I разред 11 ученика

II разред 2 ученика

III разред 4 ученика

IV разред не понавља ни један ученик.

Испит понављају, и то:

Из I разреда 7 ученика

Из II разреда 8 ученика

Из III разреда 5 ученика (међу њима 1 ученица).

Из IV разреда 6 ученика.

У току године изостало је свега 9 ученика, и то:

Из I разреда:

Отишло на занат 4 ученика

Због слабости оставио 1 ученик

Из II разреда:

Отишли на занат 3 ученика

Умр'о је 1 ученик.

Из III и IV разреда није ни један ученик напустио школу.

На крају школске године саветском одлуком награђено је било *књигама* за *врло добар* и *одличан* успех у наукама и *примерно владање*: 25 ученика и 5 ученица.

У почетку школске године сиромашни ученици, који су се добро учили и владали, добили су од државе потребне књиге.

Осим тога и општина овд. поклањала је сиротним ученицима разне потребе, и оне књиге које су дозвољене за употребу а нису биле државно издање.

Да споменем да у овој вароши постоји и „фонд за сиромашне ђаке свих школа“ и да су из прихода тога фонда многи ученици гимназијски били обдарени обућом и по једном памуклијом.

Саветском одлуком кажњени су били само двојица, и то због изостанака.

Директор је казнио 14 ученика.

Остале казни изрицали су поједини представници као разредне старешине.

Већих испуна код ученика није било.

У опште *владање* код ученика I, II и III разреда са малим изузетком било је како се само пожелети може. Но ученици IV разреда учинили су изузетак од тога, од којих су неки, наведени са стране, покушавали да *праве и веће испуше*; али се на покушају и свршило. --

Осим одмора што га по закону имају, ученици нису ишли у школу у време бербе *два* дана; и преко године још *два* дана.

IV Књижница, учила и кабинети

1) Школска књижница има доста велики број књига, а према потреби све се више умножава.

2) За учила већ је учињен корак да се најнужнија набаве, којих завод нема, а потребна су.

3) Кабинети физички и хемијски имају приличну збирку, али је и ту учињена нужна представка да се и они умноже, како би се програм што очигледније извести могао.

V Школска зграда

Зграда, у којој је смештена овд. гимназија, општинска је и она је оправља. Овака каква је може послужити још за коју годину, но како је општина решила да се нова зграда за *целу гимназију* подигне, — надати је се, да ћемо за неко извесно време нову зграду имати.

Бр. 127.

6. Јула 1885. године,

у Зајечару

Директор
зајечарске ниже гимназије
Јован Митровић

ИЗВЕШТАЈИ ШКОЛСКИХ НАДЗОРНИКА

О ИСПИТИМА У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА

за 1884—85 школску годину

VII

ИЗВЕШТАЈ

Милана П. Зарића, о основним школама
у округу подринскомГосподину Министру просвете и црквених
цослова

У посебном извештају имао сам част изложити све што сам имао да кажем о свакој школи у погледу наставе и да наведем остало што се упутством захтева да дође у тај извештај. Овом приликом изложићу моје примедбе у опште о методама предавања за сваки наставни предмет у свима школама које сам ове године прегледао, о спреми наставника чији сам рад ове године оцењивао, о учебницима школским, о училима и о школским књижницама.

1. *Наука Хришћанска.* Овај је предмет у свима школама доста добро и скоро у свему по прописаном програму предаван, изузимајући случајеве где се и није могао сав програм исцрпити због одсуствовања од школе неких наставника који су дуже време пробавили у пописној комисији. Но и у овим школама као и у осталим, предмет је овај добро предаван, а само у 2—3 школе приметно сам да су неке одељке из овог предмета ученици учили на памет по одобреном шк. учебнику. Прописане молитве знали су ученици на памет на словенском језику, а знали су и садржину свуд лепо и својим речима да растумаче на српски. Нарочито у III разреду знали су ученици прописане приче и беседе Христове да исказују лако и лепо својим речима и отуда да изводе корисне поуке. Не би требало да се наставници упуштају у многе ситнице при предавању тога предмета.

2. *Српски Језик.* Читање појединих чланака из читанака за поједине разреде било је у свима скоро школама доста добро, лако и течно, а у неким школама још и врло лепо са правилним наглашавањем самогласника у појединим речима, тако, да је било милина слушати мале ученике кад читају из

читанке, ма где им се она отворила. И остали наставници требало би да извежбају своје ученике у овако лепом и правилном читању, што не би тешко било, нарочито у том крају где се најправилније и најлепше српски говори. Изговарање садржине прочитаних чланака било је такође добро и својим речима. Ученици су боље познавали променљиве речи него непроменљиве, а томе је узрок што ни неки наставници не познају баш добро непроменљиве речи. Мењање именица, придева и глагола било је боље него мењање заменица и бројева, томе држим да је узрок доста опширан програм који се и не да баш лако савладати, нарочито у четворо разредним осн. школама по селима са једним наставником, и с тога држим, да би од њих требало више захтевати да извежбају ученике у тачном познавању речи, а мењање променљивих речи макар се још у неколико и свело из програма. Сем у једној школи ученици су у свима осталим знали доста добро, а у неким и врло лепо да декламују одабране песме нарочито јуначке, као: о Јови Курсули, о Илији Бирчанину као и друге омање лепе песме.

Требало би у свима школама већати ученике у правилном и лепом читању одабраних књижница и ђачких новина, које се одличним ђацима раздају о испиту, да би ученици навикли око на разна слова и да се на тај начин навикну да могу читати и друге књиге осим читанке.

3. *Словенски Језик.* Из овог предмета приметио сам да су наставници већином обрађали више пажње на читање словенско него на превођење словенског текста на српски. У будуће, требало би обрађати на обоје подједнако довољну пажњу.

4. *Рачун.* И овај је предмет предаван по програму у свима школама. Задавани су и усмени и писмени задатци, само што је успех из тога предмета био бољи код добрих наставника, који су извећбани и вешти у задавању подесних задатака. И остали наставници кад би се трудили, спремали за

сваки час предавања и бирали за ученике подесне задатке, опазили би сами своје махне и могли би их се опростити и своје ученике боље спремити из тог важног предмета. Свугде сам напомињао наставницима да више раде усмено рачунање са ученицима. Неки су наставници премашали програмом одређене бројеве за поједине разреде, но код оних наставника, који су у том предмету способни и вешти није било штете за ученике, нарочито по сеоским школама где су деца одрасла и бистра.

5. *Земљопис.* Из овога предмета онај бољи су успех показали ученици III разреда. У II и IV није баш свуд потпуно исцрплен сав програм из овога предмета; по негде требало је боље разрадити предавања а из II разреда и чешће изводити ученике у околицу. Махом су сви наставници схватили добро шта се програмом тражи из овог предмета за III разред, и по својој спреми и прилежању предавали су овај предмет доста добро по делу „Кнежевина Србија“. Неки су наставници тако добро спремили своје ученике из овог предмета, да је било милина слушати како лепо и својим речима одговарају на поједина питања из овог предмета, и то у оној опширности скоро за све округе како је у поменутом делу све изложено. Сам земљопис Србије тако су добро проучили ученици у неким школама, да су без мапе могли тачно да ограничавају поједине округе, и да врло правилно покажу преко којих би округа, планина и река прелазили кад би из места у коме је школа хтели да дођу у коју подаљу варош на истоку или на југу Србије. Исто тако, свакада су доста тачно могли да покажу руком на којој је страни који од оближњих округа. Међу тим, било је на неким местима ученика који без мапе немогоше ништа показати из земљописа Србије, а на једном месту приметно сам да је ученицима диктиран историјски материјал у свези са земљописом за III разред, што никако не би требало да буде. Свугде су ученици прилично цртали мапу Србије.

6. *Српска историја.* Овај предмет предаван по одобреном школ. учебнику, али су ученици својим речима одговарали на постављена питања. Доста опширан програм из овог предмета није свуд потпуно прејен,

него су само важнији историјски догађаји боље проучени. Без сумње би успех и из овог предмета био бољи, да се програм у неколико скрати и да имају бар наставници добре ручне књиге за тај предмет и ученици добре мапе и слике.

7. *Познавање природе.* Описивање програмом прописаних природних тела за поједине разреде било је свуд у опште доста укратко. За то би требало да се за наставнике израде нарочите књиге по којима ће ученицима предавати тај предмет мало опширније и потпуније; јер осим наставника који су свршили учитељску школу осталима прилично оскудева спрема из тог предмета, и оно што се програмом тражи доста тешко и невешто савлађују, осим старијих а вредних наставника, који су трудом својим и у томе се предмету доста добро извећбали.

Познавање и неговање човечијег тела предаје се већ мало боље, али опет на доста места или се премаша или не достиже програм, или им је ред у излагању материјала из овог предмета различан. Држим, да ово долази отуда, што се наставници служе различним делима предавајући тај предмет, и за то бих био мишљења да им се препоручи да од сада једнако предају и да сви наставници узму један исти учебник за себе а не за ученике. За ту цел држим да би наставницима добро користило дело г. Љубе Миљковића за овај предмет.

У продужним школама предају се прописани предмети по програму, само што на два места због малог времена није ни из једног предмета био програм потпуно исцрплен. У осталом, поред све воље и труда наставника, опет због великих тешкоћа а код неких наставника и због недовољне спреме и доста опширног програма, држим да би требало што пре створити могућност да се установи редовна виша осн. школа, која би доносила много веће користи него садања продужна школа.

У *вештинама* није свуд потпуно добар успех постигнут као што би могло бити.

8. *Певање* је у IV раз. осн. школе у Лозници било најбоље. У осталим школама или ученици нису сложено певали, или наставник није умео добро да показује ученицима глас којим се пева која песма, или је према деци

узет доста низак основни глас. Осим тога, мислим да би требало неке од прописаних песама заменити другим одабранијим, слажући се у томе с мишљењем неких наставника. Тако за I разред одређену песму „имам пун џеп шећера“ нарочито у сеоским школама заменити каквом подеснијом песмом. За II разред одређена песма „имам јагње малено“ можда би се могла изоставити, што наставницима није добро познат глас којим се та песма пева. За III разред одређену песму „ми смо деца весела“ ретко где певају ученици, јер им наставници не знају да покажу како се та песма пева. За IV разред одређену песму „сестра брата на вечеру звала“ мислим да би требало изоставити због њене садржине.

9. *Лепо писање.* Успех из ове вештине био је у опште доста добар, само би требало положити још доста труда на да ученици кад сврше IV разред могу правилно, лепо и доста брзо писати. Писањем појединих реченица на табли за време испита увидео сам на више места да ученици пишу правилно, подложеним и доста лепим рукописом.

Да би се постигао бољи успех из ове вештине, мислим да би боље било да су прегледи одвојени, и да из прегледа наставници испишу на табли поједине црте и слова, које ће ученици преписивати у своје прописе догод у томе (не постигну добар успех, а не овако што само на једној страни једно исто пишу а на другој морају писати што друго. Писаћи прибор треба да је једнолик и што бољи, скамије да су правилне и наставници да се труде да навикну ученике у правилном седењу и држању пера и да их диктовањем извештају у брзом и лепом писању по једној линији.

10. *Цртање.* И ова се вештина доста различно предаје и да би се подједнако у свима школама предавала та вештина, требало би изградити прегледе за наставнике са напоменом како се цртају ђеометријске слике, које се програмом траже, јер има наставника који су у томе послу доста невешти. Цртаћи прибор треба да је увек што бољи.

11. *Гимнастика.* Само у једној школи радили су ученици поред телесног и војног вежбања још и неке радње на гимнастичким справама, а у свима осталим школама није

било гимн. справа. Исто тако, ни једна школа није имала ђулад и гимнастику. Телесно и војно вежбање радили су ученици скоро у свима школама доста добро и сложено по команди, а у неким школама било је војно вежбање врло добро с тога, што су неки наставници скоро послужили свој рок у стајаћој војсци, па су с вољом и своје ученике извештали у оним радњама, које су и сами у војсци научили.

Женски рад. У свега три женске основне школе било је лепих збирака женских радова и само по томе, што је било више почетних радова судим да су их ученице саме радиле.

Како је начин предавања и постигнут успех у настави у врло тесној вези са општом и стручном спремом наставника, то бих могао у три реда разликовати по спреми наставника, чији сам рад у школи и постигнут успех код њихових ученика оцењивао ове године.

У први ред дошли би наставници, који су свршили нашу учитељску школу и који с вољом прилежно отпављају посао за који су се стручно спремили, тежећи да постигну што бољи и стварији успех. У овај ред уврстио бих и оне вредне наставнике, који нису свршили учитељску школу али су вољом и трудом и својом научном спремом постигли жељени успех.

У други ред уврстио бих наставнике који немају довољно спреме за посао којим се баве, јер се нису за то стручно спремали нити су и поред све воље и труда могли за кратко време свога учитељевања постићи потребну спрему и вештину, ако својим трудом и вољом за рад, на који су се одважили, обећавају да ће временом моћи постати добри наставници основних школа. Утрећи ред дошли би наставници који нити имају довољно спреме нити су својим радом подесили прави пут којим би се временом усавршили у своме послу.

О учебницима школским, који су сад у употреби имао бих да приметим, да готово сви према новим наставним програмима нису више за употребу, него би их требало заменити новима. Тога ради, требало би што пре објавити стечајем да су потребни нови учебници према новим наставним програмима за ученике осн. школа. Но пре свега, држим да би требало и садање нове наставне про-

граме понова прегледати и по нешто изоставити нарочито из програма за Науку Хришћанску, Српски Језик, Земљопис и Историју Срба, јер ми се чини да су програми за те предмете доста опширни.

За Науку Хришћанску треба израдити нове учебнике за ученике.

За Српски Језик потребни су учебници за учење и читанке за сваки разред (за I и II разред већ имају учебници — У.). У читанкама требало би да буде поред осталих чланака још и чланака из пољске привреде и из Јестаственице, а најбоље би било кад би се могле израдити читанке са сликама.

За Рачун не би требало ученицима спремати учебнике, већ да сви наставници спремају поједина предавања по програму а по једној истој Рачуници, и да спремају што више задатака за усмено рачунање. Ови задаци требало би да буду свакада одабрани и подесни како према дечијем узрасту тако и према занимању њихових родитеља.

За Земљопис требало би израдити упутства за наставнике а за ученике не би нужни били учебници.

Садањи учебник за Историју требало би што скорије заменити другим који би био удешен за ученике.

За Познавање природе требало би спремити упутства за наставнике или им препоручити дела по којима ће састављати поједина предавања према програму. Нарочито им треба препоручити да сва природна тела која описују покажу ученицима у природи и тога ради да чешће излазе у околину са ученицима и да прикупљају из околине ређе примерке, како би што пре могли саставити нужне збирке природних тела. Најбоље би било да се садање шк. баште тако уреде, како би ученици могли познати све прописане биљке и научити како да гаје воће. Још би добро било да се нареди свима наставницима да држе пчеле, да гаје свилене бубе и да подижу винове лозе, где само ове могу добро да успевају; и у свима тим радњама у природи да извезбају своје ученике.

За Геометријско цртање, Општу Историју и Пољску Првреду требало би такође израдити за наставнике упутства, или им препоручити дела по којима ће се у свима школама подједнако предавати поменути предмети.

Напоменуо сам у посебном извештају у којим школама ни до данас нису набављене Шрајберове слике и метарске мере, а овде ћу још напоменути да свака школа треба што пре да набави добре мапе, анатомске слике за Познавање човека и збирке и слике за Јестаственицу.

Напоследку, да би предавања могла бити што боља и што потпунија према програмима, требало би заиста да у шк. књижицама има довољно одабраних дела и да се књижица што боље уреди. Тога ради држим, да би требало министарство просвете да пошаље свакој школи списак ових књига, које би требало да свака школа што пре набави. По таком списку требало би да учитељ са одбором школским прегледа које се књиге налазе у садашњој књижици, а све остале да свака школа својим новцем што скорије набави или преко министарства или преко књижара. Набављене књиге требало би понаособ да заведе и учитељ и шк. одбор у спискове за то одређене, како би се што боље могло на крају шк. године прегледати и контролисати јесу ли набављене књиге све и заведене. Књижицу би требало уредити по нарочитим правилима, или по правилима која су прописана за уређење шк. књижица по гимназијама.

Довршив овим свој општи извештај остајем Господину Министру просвете и црквених послова

30. Јула 1885. год.

у Београду

покоран

Милан П. Зарић

султанат,

надзорник осн. школа у окр.

подринском за 1884--85.

школску годину

VIII

ИЗВЕШТАЈ

Живка Поповића, о основним школама у округу шабачком

Господину министру просвете и црквених послова

У овоме подносим господину министру општи део извештаја о ревизији основних школа у округу шабачком, коју сам по на-

редби господина министра од 15. Маја ове године ПБр. 4659. извршио.

Поредивши напредак ђачки у пређашњим годинама моје ревизије с напретком показаним у овој години, дошао сам до резултата, да је напредак био бољи пре него сада у сеоским основним школама. То долази без сумње отуда, што је сада у сеоским школама заведен и четврти разред, а остао само један учитељ. А један учитељ и поред најбоље спреме и поред највећег труда не може, како ваља, савладати онај огромни број предмета што је за четвороразредну школу прописан. Доцније ће бити још теже, када на једнога учитеља дође уз целу основну школу од четири разреда још и продужна школа са својим двема годинама и новим предметима. За то би према приликама нашим, а највише према оскудици нашој у подесним школским зградама, која ће се извесно још дуго осећати, било најбоље, кад би се четврти разред уврстио у вишу основну школу. Разуме се, да би с овим требало довести у склад и питање, од колико би се година и из којег разреда примала деца у средње школске заводе. Ако би се гимназијама и реалкама додао и осми разред, а то је већ много лакше, онда би се могла примити деца од 9 до 14 година, која сврше III разред основне школе.

Људима би, особито по селима, било много zgodније, слати своју децу у продужну школу кад се у њој не би предавало радним даном него недељом пре подне. Истина је, да би се на тај начин одузело учитељима по дана одмора преко седмице, али би им се у накладу за то, поред незаузетих празника, могао дати и цео четвртак као одмор. Тада би се могао и течај продужне школе, која би се боље назвала поновном или недељном, подићи на три године. У продужној школи не

би требало да се учи ништа ново, него само да се понавља оно, што је у нижој основној школи учиено.

Чини ми се, да би подесније било, кад би се оних пет оцена, којима се оцењује учитељски рад, назвале од прилике овако: изврстан 5, довољан 4, средњи 3, недовољан 2 и погудан 1. Тако би се оцене, које учитељи добијају за свој целокупни рад, разликовале именом својим од оцена, које њихови ученици добијају за своје учење и владање. Што се тиче платне повишице предложио бих, да се повишица даје учитељу онда, кад му збир годишњих оцена изнесе најмање осамнаест а међу сабирцима нема двеју двојака или једне јединице. Међу тим за сваку добивену двојку или јединицу ваљало би учитеља ако се неоправда, слабије или јаче казнити административно, а за три двојке или две јединице, добивене у пет година, отпустити или пензионovati. Овим би се начином постигло, да се оцене учитељскога рада међу собом разликују јаче него сада, када између оцена пет и четири и између два и један никакве разлике и нема.

Са више се страна изјављује, да су ђаци по нашим нижим основним школама одвећ оптерећени предметима. Мислим, да би било довољно, да ђаци ниже основне школе науче читати, писати и рачунати и најглавније из науке хришћанске, земљописа и историје српске и познавања и неговања човечијег тела. Да би се деци у неколико олакшало, предложио бих, да се изоставе: у III раз. словенски језик, у II раз. познавање природе и цртање, а у I раз. цртање и певање.

31. Јулија 1885. године

у Београду

Ж. Ј. Поповић

професор београдске гимназије

ИЗВЕШТАЈ

министарског изасланика

Г. Д-РА НИКОЛЕ Ј. ПЕТРОВИЋА

референта за основну наставу

О УЧИТЕЉСКОЈ СКУПШТИНИ У ДАРМШТАТУ

Господине Министре,

По Вашој одлуци од 7. Маја ове године ПБр. 4453 кренуо сам се на пут у

Дармштат 8. Маја ове године и присуствовао сам 26. општој скупштини немачких учитеља. А по усменој наредби вашој

ишао сам из Дармштата у Хамбург, где сам походио заводе у којима се васпитавају и поправљају рђава деца.

Пошто сам се с пута вратио, част ми је поднети Вам у следећем извештај како о раду учитељске скупштине у Дармштату, тако и о моме бављењу у Хамбургу.

ПРВИ ДЕО.

І О Учитељској скупштини

У Дармштат стигао сам 12. Маја пред вече.

Сутра дан 13. Маја — разгледао сам сале у којима беше смештена изложба учи-ла и других школских потреба ; представио сам се државноме министру г. од Фингеру и главном кмету Дармштата г. А. Олију, (Oberbürgermeister A. Ohly) који је председавао Одбору за дочекивање. У вече истога дана био сам на претходном састанку скупштине, где је утврђена кандидациона листа за председништво и дневни ред за први састанак.

а) Први дан

Према програму отворен је први састанак тачно у 9 часова. На дневном реду беше да се изврши коначни избор председника и скоро једногласно беху изабрани: за првог председника г. Дебе (Debbe) директор из Бремена ; за другог председника г. Халбен (Halben) професор из Хамбурга, а за трећег председника г. Мерле (Mörle) учитељ из Гере.

За тим је рефернат за основну наставу вел. Херцегства Хесена г. Грајм (Greim. geh. Oberschulrath) поздравио скупштину у име највише школске власти. После њега говорио је главни кмет Дармштата г. Оли. Ови прздрави били су задахнути патриотским одушевљењем за школу и напредак њен у опште.

После ових поздрава чекало се на долазак Његовог Краљевског Височанства великог Херцега Хесенског Лудвика, који

беше обећао да ће лично доћи да походи немачку учитељску скупштину. Тачно у 10 часова дошао је Велики Херцег и чим је заузео своје место почет је дневни ред.

Најпре је цела скупштина отпевала један корал. За тим је директор г. Дебе ; држао предавање „О задатку и моћи васпитања“ („Die Aufgabe und Macht der Erziehung.“) Овако опште прво предавање изабрато је с тога, да се не би развила каква јача дебата пред Великим Херцегом. И доиста после закљученог предавања нико није тражио реч. Скупштина се на позив другог председника г Халбена изјавила да се потпунце слаже с предавачем.

Друго предавање држао је г. Рис (Ries) уредник франкфуртских учитељских новина „О симултанској школи“ („Die Simultanschule.“) Предавање ово за немачке прилике од великог је интереса, јер предавач је покушао да докаже како је апсолутно пужно да се у основној школи заједно уче деца свију религија. Предавач је покушао да докаже ту потребу истављајући као начело ове три тачке : Симултанска је школа 1. Културно — историјска, 2. Политичко национална. и 3. Педагошка нужда. Скупштина се једногласно изјаснила да се у главном слаже с предавачем.

Приликом дебате око другог предавања пало је доста лених а и оштрих речи. Међу многим налазим за вредно споменути оно што је казао г. Јост (Jost) главни инспектор париских школа и изасланик француске владе. Кад је било питање о томе како ће се учење морала сложити са свима религијама, г. Јост причао нам је шта у том погледу ради највиша школска власт у Француској. Он је од прилике рекао ово : „Кад нам се ко јави да жели бити учитељ, ми гледамо најпре има ли он за то потребну квалификацију. Ако нема, ми га подргавамо испиту. Пошто положи испит и добије опредељење, ми му место

свега упутства само ово кажемо: „Идите сад у школу и учите ваше ученике онако као што би учили рођену децу вашу; говорите им тако као да су њихови родитељи у школи и слушају оно што им ви говорите; казујте им само оно од чега ни ви ни они никад нећете поурвенити.“ Ово саопштење примила је цела скупштина с великим одушевљењем.

Пошто је питање о завођењу симултанских школа у Немачкој врло важно и на дневном реду, то је и у скупштини изазвало живу дебату, и тек око 1 $\frac{1}{2}$ часа у подне завршен је први састанак.

Чим је председник објавио да је седница закључена, устао је државни министар г. Фингер и представио Великом Херцегу најпре изасланика Француске г. Јоста, а за тим мене. С обилицом је Његово Краљевско Височанство благоводело разговарати, расипујући за школеке прилике у дотичним земљама. За тим је председник представио све одборнике и за свакога је Велики Херцег нашао по коју zgodну реч.

Према програму првога дана имали смо још банкет и представу у позоришту.

Банкет је био приређен у Салбау (Salbau) месту где је и скупштина држата. На банкету учествовало је око 370 лица, јер за толико је било места. Банкет је трајао од 4 $\frac{1}{2}$ до 6 $\frac{1}{2}$ сахати по подне.

У 7 часова у вече била је представа у позоришту у част учитељске скупштине. Његово Краљевско Височанство благоводело је француског и српског изасланика позвати у своје просценијум ложе. Г. Јосту придат је био у ложи г. Кнор, (Knorr) државни саветник, а мени г. Бекер (Becker) референт за средње школе.

С тим је завршен дан први.

б. Други дан

У среду 15. Маја отворен је други састанак у 10 часова пре подне с певањем једнога корала.

За тим је председник ставио на дневни ред поздраве са стране и одмах позвао на трибину г. Јоста, који је поздравио скупштину у име Француске, а уједно и позвао немачке учитеље на интернационалну скупштину наставника, која ће се држати ове године у Хавру, у месецу Септембру. После г. Јоста био сам позван ја. У кратком говору споменуо сам да ми није првина да походим скупштину немачких учитеља. У години 1874 био сам као ђак лајпцишког универзитета на скупштини у Бреслави. Тада може бити нисам имао нити овога интереса, нити довољно разумевања за овакве скупштине. Данас мислим друкчије, јер сам уверен да ће резултати ове скупштине бити од утицаја и на школу Србије. За тим сам поздравио скупштину у име владе Његовог Величанства Краља Србије. При томе скупштина се одазвала са громким „живио“ три пута. Најзад сам заблагодарно и скупштини и централном одбору на пријатељском пријему и ванредној пажњи, која ми је указана како од општине дармштатске у лицу њенога главнога кмета г. Олија, тако и од самога одбора. Ову пажњу, рекао сам, не могу примити да мени припада, но је сматрам као знак симпатије која се указује мојој отаџбини. На то се скупштина опет одазвала са громким „живио“ и пљескањем.

За тим су поздравили скупштину још и изасланици из Баденске, Кила, Берлина Брауншвајга и Баварске.

После тога увода отпочео је директор г. Бартелс (D-г Bartels) из Гере своје предавање: „Идеја концентрације и савремена економија основне наставе објашњена и представљена по старим и новим педагозима.“

Предавање г. Бартелса било је теоријско и на историјској основи. Он је покупио сав материјал о концентрацији и то почевши још из прошлога века па до најновијих времена.

После г. Бартелса држао је предавање г. Халбен (Hallben) из Хамбурга, „О Закону о фабрикама и школи.“ Лако је погодити куда је предавач циљао. Он је желео да се школи гарантује више времена за наставу и васпитање и да се деца не гоне у фабрике пре но што прођу кроз основну школу. Предавање г. Халбена примљено је с одушевљењем.

У другој седници решено је, да се идућа скупштина немачких учитеља то је 27 — држи у Готи. 1887 год.

По подне присуствовао сам гимнастичким вежбањима која је руководио инспектор гимнастичке наставе г. Маркс а затим црквеном концерту.

в. Трећи дан.

На дневном реду стављени су била два предавања. Пошто је имало изгледа да ће се после првог предавања отворити већа дебата, то је председник одмах позвао на трибину првог предавача г. Вајхсела (Weichsel) из Вирцбурга. Он је говорио „О основној школи и народном образовању.“ Основна мисао његова била је да за народно образовање треба да је једна јединствена основна школа, да та школа буде за све сталезе обавезна, а да се не допусти богатијим родитељима свеју децу да школују по другим приватним школама. И доиста беше врло бурна и дуга дебата око тог питања. Најзад се скупштина у главном сагласила са предавачем.

Друго предавање држао је г. Фајт (Veit) из Франкфурта: „О дечијим колонијама за време школског одмора и њима сличним установама.“ Беше већ врло доцне с тога г. Фајт није могао довршити своје врло поучљиво предавање, а о дебати није могло бити ни говора. Тек у 12¹/₂ часова закључен је трећи и последњи састанак с громким: „до виђења у Готи.“

После подне приређен је излазак у Ауербач. Велика већина ишла је до замка ауербачког (Auerbacher Schloss,) где смо провели до 8 часова по подне.

Осим ових предавања у скупштини, држата су још предавања и по одборима. Та предавања нисам походио, јер су падала у оне часове које сам ја проводио у изложби учила, или тада када сам ишао да присуствујем гимнастичким вежбањима ученика основних и средњих школа.

Ја сам г. министре био кратак у излагању дневног реда 26. опште скупштине немачких учитеља, јер знам да ће се ова предавања заједно са стенографским белешкама о дебати штампати у органу немачких учитеља: „Allgemeine deutsche Lehrerzeitung.“ Из тих новина моћи ће се видети ток целе радње, а ја мислим да ћу боље одговорити нашим школским потребама ако се дуже забавим код оних ствари, послова и питања која неће бити објављена ни третирана у новинама.

При самом поласку ја сам више очекивао од узајамног саобраћаја и измене мисли с опробаним и припознатим школским радницима, но од „формалних дебата или других обичних формалности. И ја се нисам преварио. Упознавши се са десеторицом одличних педагога, проводећи све време у њиховој средини, претресајући с њима скоро сва могућа школска питања, ја сам се у сваком погледу задовољан вратио са 26. скупштине немачких учитеља. Молим вас, г. министре, да ми допустите те да вам реферирем и о ономе о чему није било говора на самој скупштини, а што ће, по моме мишљењу, бити од интереса за наше школске прилике. У напред морам изјавити да ми је немогуће све написмено овде изложити, јер би мој извештај био сувише опширан, па при свем том чини ми се да не би све било исцрпљено. С тога вас молим за одобрење да могу поједине

партије овога извештаја допунити усменим реферовањем.

После ових напомена част ми је прећи даље, на реферовање.

II. О Изложби учила.

Обичај је да се приликом учитељске скупштине приреди и изложба наставних средстава — учила. И ове године је у Дармштату приређена таква изложба.

Пре 11 година видео сам изложбу у Бреслави, а сада је видех у Дармштату. Обе ове изложбе врло се разликују. Бреславска изложба беше врло богата, а дармштатска врло сиромашна. На изложби не беше мимо планетаријума никаквих новина.

Школске клупе било је само три разна система, од којих је *Ликротов* понајудеснији. У новим школама Дармштата почели су да набављају ликротове клупе и по уверавању учитеља оне су добре. Цртеже и ценовнике ликротових клупа имају част поднети вам г. министре.

Осим ликротових клупа вредно је споменути *Шенауску клупу* (Schulbankfabrik Schönau bei Heidelberg). И ова је клупа врло стална и по хигијенским прописима удешена. Не разликује се много од клупе Ликротове.

Било је још и других клупа, које стоје далеко иза ове две горе споменуте.

Бошов физички апарат велики и мали представио се и овога пута у поправљеном издању. Боп је својим апаратом учинио многа добра школи. Комбинујући оно што је најпотребније дао је прилике да и сиротне општине могу школи набавити бар најнужније справе за физику. Његов физички апарат развишао се скоро по целој Јевропи, од Пиринеја до Урала.

Бошов метарски систем поправљен је доста знатно. Он је на црној основи жутом бојом штампано на једној табли цео

метарски систем. Ова комбинација боја препоручена је од многих стручњака.

Линеа, јестаственички институт из Франкфурта (Linnaea, Naturhistorisches Institut, Frankfurt am Main) изложио је врло лепе екземпларе из Зоологије, Ботанике и Минералогije. Примерци Лине-е израђени су врло брижљиво и с многим разумевањем саме наставе. Било је и неколико сасвим ретких екземплара морских микроскопских животињаца.

Универсални апарат Телуријума од Манга привлачио је нарочиту пажњу гледалаца. Г. Манг је опремио био на изложбу Телуријум са целим планетним системом и човека који је показивао како се апаратом рукује. Цела ствар је врло комплицирана, нарочито је тешко скидање и намештање појединих група звезда, јер при томе ваља мењати и положај сунца, месеца и земље.

Историјске слике Христове, које и ми имамо, биле су такође изложене. Оне се у опште сматрају као добре, а са своје јетинеће продиру све више у школе. Реалка дармштатска изложила је била своје лепе цртеже и моделе, који се могу као одлични сматрати.

Изложени су били и ручни радови девојака радничке школе.

III. Нешто о школи у Дармштату

Пре но што се опростим с Дармштатом сматрам за потребно да Вас г. Министре, известим и о неким школама које сам у тој вароши походио.

Као што Вам је познато Дармштат ће имати око 50.000 душа, варош без велике трговине и индустрије, рачуна се међу најмирија места Немачке. Има нешто више од 10 година како у тој вароши кметује г. А. Оли, садашњи главни кмет. За то време Дармштат је добио не мање но четири нове школске зграде. Свака од тих

зграда изгледа као каква палата. Училишне су врло високе и видне. На једног ђака долази 17. метара — више дакле но што је нашим правилима прописано. Нове школе имају централно грејање и нарочите справе којима се отклања да ваздух не буде сувише сув.

Свака школа има и нарочиту кућу за гимнастичка вежбања, а справе за гимнастику удешене су по најновијем систему. Дармштат плаћа и нарочита човека као инспектора за гимнастику. Но мора се и признати да деца њихова и мушка и женска у гимнастици одлично напредују. Ја сам са скупштином немачких учитеља гледао гимнастичка вежбања мушке и женске деце од 8. до 16. године, каја је руководио сам инспектор г. Маркс. Сви без разлике признали смо одличне резултате које је г. Маркс постигао. Није било ту неких тешких и вратоломних фигура. Напротив све је ишло тихо и обазриво. Одличност њихове гимнастике огледа се у естетичком кретању тела, у срећно везаном покрету тела с песмом и игром. Девојке гимнастишу певајући. Учитељ седи за клавиром и свира, а оне певајући тако слешке раде да на маленом простору њих 50 гимнастишу и једна другу не додирне. Г. Маркс израдио је нарочито унутрство за такву гимнастику.

Мушкарци кад гимнастишу сећају нас на старе Грке. Са засуканим рукавима и гвозденим штаповима у руци, они мушки ступају у редове и сваки њихов покрет казује мушку снагу.

Још сам у Дармштату видео и нове планове које г. Оли, тај вредни и одличан човек и кмет, спрема за своју варош. Он хоће својој општини да зида нову школу бољу но што су све досадање. Г. Оли био је тако љубазан те ми је у општинској кући показао тај нов план на коме он још ради.

Као што ћете г. Министре изволети видети, ја се у Дармштату нисам ограничио само на оно што се на скупштини догађало. Разлоге казао сам напред.

Пошто сам у пратњи г. Бекера прегледао основне и средње школе, видео школске зграде и размотрио њихове уредбе, ја сам замолио г. Бекера да ми још покаже и њихову школску администрацију. За ту ствар заинтересовао се доцније ч изасланик Француске г. Јост и тако ми смо заједно ишли у министарство.

Хесенска има око 1200 основних школа. Над свима школама стоји референт за основну наставу г. Грајм. Он има још и учитељске школе. Он је референт министров, но већи део послова отправља он сам под својим потписом, а само веће ствари износи министру. Одсуства, мање казни, све о одношају школе наспрам општине, — све то он сам решава. Инспекцију школа он руководи и њему су одговорни инспектори, којима је он непосредни старешина. На тај начин сви послови који се тичу основне школе потичу од референта за основну наставу. Но он је одговорни орган министров.

Што је г. Грајм за основне то је г. Бекер за средње школе. Гимназије, реалке, и више женске, школе, стоје под његовом управом. И он решава послове своје струке са свим самостално, а само за веће и теже пита министра.

Оваква подела послова уродила је у Херцегству леним плодом. Савесни и честити радници налазе у оваквом правцу раду пуно задовољства. И само тако се може разумети за што старина г. Бекер још дан дањи по 4—5 часова проводи за столом у канцеларији. Њему се мило радити. Он је обавештен о свему што се његове струке тиче. Он зна колико који професор и предавач на кантару вреди.

Г. Грајм зна сваког учитеља. Он зна где је нужда, а где изобиље, па према то-

ме долива или одлива. Он је најсигунији чувар основне школе од свакога потреса. У њему гледају учитељи својега заступника, кад су добри, али строга судију кад скриве. Његова је строгост позната. Он је жива књига из које се може дознати све што хоћете о школи да знате. Али о основној школи и о учитељу у опште не може се без њега решавати. Ако њега на месту нема, послови очекују 2—3 дана, или ако је на дужи време отишао заменик мора му при повратку тачно реферовати шта је било за време његова одсуства.

Сваки референт има свога секретара, два писара и други потребни персонал.

Референт ставља решења, а секретар их израђује. Потеже ствари он сам и израђује.

Архива је одвојена: за себе је за основне, а за себе за средње школе. За сваку архиву има и засебан архивар.

Архива се води овако: има три одељка укњижена. У једној књизи (само су корице па се са две стране везују) стоји све што се лично учитеља тиче, у другој што се тиче школе и наставе, а у трећој опште ствари. Те су књиге начињене за низ година. Има их од 20 година на овамо. Таква књига је историја школе. Ако се хоће да дозна што о којој школи или учитељу, треба само такву књигу отворити, па ће се у њојзи све наћи шта је било са школом од 20 година на овамо. Исто тако је и за учитеља.

Све те књиге наређане су у радове и сложене по азбучном реду.

Осим тога воде се и учитељске листе као у нас.

И сам распоред канцеларија врло је подесан. Референт има своју собу, одмах до њега у соби седи секретар. И он има засебну собу; до собе секретарове је соба писара, а до њих је архива. Све се може ићи из собе у собу, а свака соба има и

свој засебни улазак. Осим тога има соба за конференцију, коју обично сазивље министар најмање по једном у месецу. Конференције су мале кад заседавају оба референта, државни саветник г. Њор и министар, а велике кад дођу и инспектори.

Управни школски апарат у Хесенској врло је прост, а врло брз. Послови се раде са свим брзо и школа не чека ни у којој прилици на управну власт, која увек иде пред школом.

Није било лако схватити како може стари г. Бекер да обавља све послове за средње школе и то као што он вели доста лако. Но кад ми је показао наштампане формуларе и саопштио да се сви обични послови раде по извесним шаблонима, који су одавно усвојени, тада сам га са свим разумео. Његово „одобрава се“ не задаје посла ни секретару, ни писарима. Секретар тако решење пошље писарима, а они из фијоке извуку наштампан формулар и за тили час га поуне. Са неколико речи, они су извршили решење референтово.

Могло би се питати ко „дели послове“ референтима? Нико. Сваки зна свој посао. На сваком писму мора бити забележено од кога је, и чим се види да је од основне школе или семинара, предаје се архивару или практиканту одељења за основне школе, а кад је од гимназије, реалке или више женске школе, даје се практиканту за средње — школско одељење. Референт не отвара према званична. То је посао извешбана момка, који их отворена даје архивару. Референту се донесу писма стављена у дотичне књиге. Ми би рекли „сајужена.“

Молим Вас, г. Министре, да ми допустите само још две — три речи о школској ревизији.

Напред споменух да за ту циљ има нарочитих школских надзорника, људи који су за то са свим спремни. Школски надзор није јаван. Он се тиче само власти и учитеља.

Испиту који се држи ради оцене учитељског рада не сме нико да присуствује, само школски надзорник и учитељ, а има и још један јаван испит, на који може свако доћи. Ово је учињено с разлога што се деца при многим гостима буне. Они сматрају да је по учитеља штетно ако се његов рад оцењује у другим приликама но у онима у којима је он преко године радио. Ми смо о томе питању измењали наше мисли на широко и на дугачко, најзад смо нашли, да се према приликама не сме допустити да се учитељ затвори са надзорником и тако четири ока оцена да му се да; али да непремено и наш јавни испит није добар. Није одређено ни време надзору. То зависи од управне власти. Свакојако мора инспектор сваку школу бар једном у години да походи.

Како се и ви баш сада бавите мислима о уређењу школског надзора, сматрао сам за дужност вашу пажњу скренути и на ову страну.

Да бих добио места и за други главни део својега извештаја, принуђен сам овде прекинути с изјавом, да сам вољан дати вам усмена објашњења у погледу школске управе и школског рада у Херцегству Хесенском, кад год ви то затражите будете.

Као што се из горе казаногa може видети, ја сам био срећан те су ме господа у Дармштату примила љубазније но што сам се ја могао и надати. С тога сматрам за дужност и на овом месту захвалити им се, а нарочито споменути љубазност главнога кмета г. А. Олија, г. г. Бекера и Грајма.

ДРУГИ ДЕО.

О васпитању напуштене деце у Хамбургу.

1. Рауе Хаус у Хорну

По усменој наредби вашој ја сам из Дармштата ишао у Хамбург. Моја давнашња жеља била је да видим das Rauhe Haus

у Хорну код Хамбурга, кућу кроз коју је до сад прошло преко 11.000 деце.

Завод Рауе Хаус постао је 1833. године. Име му је од једне мале кућице, коју је један хамбуршки грађанин са великим простором земљишта поклонио на целъ васпитања сиротне и напуштене деце. Оснивач овога завода је др. Вихерн, човек необична дара и ванредне вредноће, кроз побожан и одважан. Само таквом таленту има се захвалити данашње стање у коме се Рауе Хаус налази.

Може се рећи да је Рауе Хаус држава за себе. Из ничега створена она сад броји на својих 300 браће, који су разаслати на све четири стране света, да помажу невољне и васпитају рђаву децу.

Рауе Хаус дели се на два дела: *на одељење за сиротну и напуштену децу и на пансионат*. С почетка примана су само сиротна деца, а тек доцније кад су се пријавили родитељи с молбом да Рауе Хаус прими и њихову децу на поправку, тад се Вихерн беше одлучно да оснује и пансионат. И данас има у пансионату велики број деце и младића, који уче гимназију или реалку у самом заводу.

Систем васпитања у Рауе Хаус је *породички*. Др. Вихерн је у самом почетку завео такав систем и он се кроз пуне 52 године одржао па и данас одржава. Према том систему је и цело уређење. Оно је у главном овакво:

Свака породица састоји се из 12—14 чланова (деце). Таквом породицом управља један од „браће“. Свака породица има засебну кућу, која се састоји из собе за спавање, успремену и ручавање. Осим тога у појединим кућама још је соба за рад, као шустерница, шнајдерница и т. д. Свака породица има свој сто за ким једе, ради и учи. У зачељу увек седи „брат“, који је уједно и надзорник и старалац породице. Брат је дужан да води бригу о својој породици и то за

све што јој треба. Он се брине за чистоћу за ред, за поправку и све што с његовим питомцима бива. Само књига и рад није искључно његов посао у породици. Школа, занат и рад у пољу и њиви, то су дужности, које су подељене међу браћу према њиховим способностима. Њих дванаесторица из једне породице баве се разним пословима преко дач, тако: једни уче, други раде какав занат, трећи иду у поље на рад, четврти чисте кућу и т. д. Но кад зазвони звоно на доручак, ручак и вечеру тада се сва деца разделе по породицама и иду за свој сто, где их већ брат чека.

Браћа — надзорници — нису оно исто што и учитељи. Учитељи не морају бити из реда браће. И ја сам видео њих шесторицу предавача који нису браћа.

Пре но што бих даље што казао, чини ми се, да је потребно, да споменем шта су то „браћа“.

Др. Вихерн (садашњи управитељ зове се такође Вихерн, он је син старога Вихерна) при самом оснивању Рауе Хаус радио је сам самцит. Тек доцније добио је помоћника. Но како се број деце нагло множио, то је њему требало све више помоћника. Пошто није стављао никакве услове за своје помоћнике, то је наскоро имао њих доста. Његов завод брзо се пречуо. То је са свим природно, јер у оно доба то је био највећи и први завод за сиротну и напуштену децу у Немачкој. Владаоци немачки почеше сами долазити да виде шта то бива у Хорну код Хамбурга. И сам краљ пражски Вилхелм IV позвао је Вихерна да од њега чује о Рауе Хаус, па пошто се то краљу допало, замолио је он Вихерна да нешто слично и у Берлину оснује. Вихерн на то пристане. У то исто време прогласи он свој рад као „унутрашњу мисију јеванђелске цркве“. Девиза његова беше „молити се Богу и радити.“ Та се девиза у Рауе Хаус и дан дањи задржала. Треба се молити Богу, али

треба и радити. Стога је Вихерн прилазио деци својој прво са словом Божијим — библијом — а после им давао у обе руке рада. Идеја ова наша је лепа одзива. Њу су прихватили не само владоци, но и поједине општине и угледнији људи.

Да би својој идеји осигурао опстанак Вихерн прогласи „Братство Рауе Хауса“. Људе који су му помагали назове „браћом“ својом. И дан дањи неће управитељ својим помагачима рећи „господине“ или друкчије но „брате“. И кад вам хоће кога да прикаже, он каже: „то је брат Густав“. Свакога он ослови с речи „брате“. Тако бива и између њих узајамно.

Вихерн се није преварио у рачуну. „Братство“ је одржало и раширило Рауе Хаус. Оно је осигурало будућност том заводу.

Данас не може свако бити брат. Али данас није ни свет онакав као што је био пре 52 године. Сад захтевају да кандидат за „братство“ неко време проведе у заводу и види шта га све чека као „брата“. Осим тога захтева се од брата да што више и зна. Ово последње није баш строг услов, јер у Рауе Хаусу има сад нарочита школа за ону млађу браћу, која нису довољно спремна за свој позив. Од свега најважније је познавање Светог Писма. Без основнога познавања св. Писма у духу протестантском нико се не шаље на самосталан положај ван куће.

После „искушења“ дужан је кандидат да потпише неке услове за ступање у „братство“. Ти услови нису калуђерски, јер брат сме да се жени, сме да ради занат, тргује и да иступи из братства кад год хоће. Но докле је члан те велике породице мора живети по заповестима слова Божијег. Сваки носи свој крст.

Преко 300 браће броји данас Рауе Хаус.

Рад браће Рауе Хауса није више ограничен на Хамбург. Њих има данас у целој

Немачкој, Енглеској, Русији, Мађарској, Румунији, Америци, Аустралији и Азији. Један од те браће (г. Виктор) био је и овде у Београду. Он је сад главни заступник њихов за Мађарску а са станом је у Будим-Пешти.

Рад браће Рауе Хауса данас више није ограничен само на васпитање и помагање сиротне и напуштене деце. Они се баве у опште добрим делима, помажу морално и материјално све оне којима помоћи треба, а највише им је стало до тога да људе који су отпали од вере и Бога опет врате Богу и вери. Они су ловци заблуделих синова. И кад једног таквог нађу радују му се више по онима 99 који нису изгубљени.

По раду и броју били су у 1883 години овако подељени:

У заводима за сиротну и напуштену децу било је браће 41, а помоћника 57, свега дакле 98; у заводима за сирочад 12; у заводима за блесасте и у болницама 6; у радничким кућама 12; у кућама за дочекивање сиротних радника (Herbergen zur Heimath) 48; као варошки мисионари радили су њих 22; у казним заводима 49, као учитељи 30; свештеници у Америци и Аустралији 14; у другим разним положајима било је још њих 9. Највећи број се и данас бави васпитањем напуштене деце,

По спреми има у редовима „Раухајзлера“ (они се и тако зову) људи који су свршили факултет, положили све прописне испите, а има их и простих радника, који су само читати и писати знали пре но што су дошли у Рауе Хаус. И шта сад знају то су научили од своје старије и спремније браће. Но сва браћа без разлике дужна су радити све послове. Ја сам их видео како перу собе заједно са својим питомцима, како секу дрва и чисте штале.

Толико о Раухајзлерима.

Живот у свима породицама са свим је сличан.

Устаје се обично у 5 часова. Од 6—7 сахати траје настава. Но то није настава формална, да ђаци седе у клупама, а учитељ да говори. Тај један сахат оставља се „брату-домаћину“ да са својом породицом разговори и да је поучи што треба. У 7 часова иде се у капелу, где се сви заједно Богу моле. После молитве редитељи сврше своје послове, а за тим они што уче школу иду у школу, а они други на рад. Сваку групу прати по један брат.

Ручава се у 12 сахати и то опет свака породица за себе. Од 12—1 сахат деца су слободна и играју се, разуме се под надзором старијих.

У један сахат скупе се сва деца на једно место, два по два у ред. Тада их по ново распоређују на рад, као и изјутра што је било. У 4 сахата се ужина — обично парче хлеба, а у 7 часова иде се на општу вечерњу молитву, за тим се вечера, а у 8 часова сва деца скупе се око свога брата — домаћина. Он је дужан да забави децу од 8—9 часова. Први и последњи сахат свакога дана дужан је брат — домаћин да жртвује деци својој. Та два сахата сматрају се као најважнија.

Храна у Рауе Хаусу је врло танка — сиротињска. Само два пут у недељи добијају деца меса. иначе само зелен или теста. Млека имају чешће, скоро сваки дан. Једно јело за ручак и једно за вечеру. то је преко целе године. Изузетак чине само велики празници, као Божић, Ускрс и Тројице. Пиће је вода. Вино никад. Пиво врло ретко. Болесници хране се по заповести кућнега лекара.

На какав рад иду деца? За сада има Рауе Хаус ова занимања за децу:

1. *Школа.* У заводу има цела основна школа, шест разреда гимназије и шест раз-

реда реалке. Школа је уређена у главном по прописима који вреде за јавне школе.

2. *Радионице.* Од занатлијских радња деца раде ове занате: *столарски, браварски, стругарски, кројачки, обукарски, књиговезачки, штампарски и слагачки.* Још плету и *корпе*, а у најновије доба баве се и *дрворезом*. Свака радионица има свога мајстора. Често је и тај мајстор „Раухајзлер,“ но то не мора да је. Деца раде *само за кућу*, а не и за продају или по наруџбини. Ако је потреба деца раде и друге занате. Тако су сама деца с „браћом“ сазидала две куће. На страни није ништа рађено. Браћа су с децом зидала, правила кров, израдила сав столарски, браварски и остали посао што за кућу треба. У 1852 години кнез од Шенбург — Валденберга беше поклонио 1600 талира (око 5800 динара), под условом да се од тих новаца сагради једна кућа, но да на тој кући раде само браћа с децом. Тако је и било. И тако је постала врло лепа кућа, која и данас постоји под именом „Шенбург.“

У свима радионицама ради се са свим тачно. Деца бивају шегрти, па калфе и као такови излазе тек из куће.

3. *Рад у пољу.* Рауе Хаус има три хектара земље за орање, коју обделавају деца с браћом. Поља њихова врло су лепо засејана усевима, који су кући потребни. На тај начин завод се тако рећи сам храни. За рад у пољу има завод све своје справе, има и своју сирегу. Да не би отпадци од хране пропадали, а и да би се деца вежбала у сточарству има у кући 18 крава, 50 свиња и 2 коња. Све је то у примерном реду.

На тај начин скоро сва занимања заступљена су у овом заводу. Из Рауе Хаус може дете да продужи школу, да иде на занат и да ради поље.

До скоро су женска и мушка деца била у једној авлији. Сад више није тако. Жен-

ска деца, које сада има 20, имају засебну кућу, којом управља брат Врумме (Врумме).

Децу у Рауе Хаус прима директор и то од полиције, општине и родитеља.

Рђава деца, коју полиција ухвати у злу, а још нису тако рђава да би их суду требало предати спроводе се обично општини, а ова их даље шаље у Рауе Хаус. За такву децу плаћа нешто општина.

Друга деца, која се ухвати у скитљив или иначе неће да иду у школу, њих шаљу родитељи у Рауе Хаус, и за њих се нешто плаћа.

Но та плаћања врло су малена. Често не износе ни 150 динара на годину за стан, одело, храну, науку и све што детету треба. Ако су родитељи врло сиротни или ако их дете никако и нема, тад ће Рауе Хаус примити дете и без икакве накнаде.

Најзад има деце, која нису ухваћена у злу, но која су родитељској кући досадила ма са чега; или деца која су остала без мајке, а отац услед посла нема времена да их надзирава и таква деца иду у Рауе Хаус. Оваква деца плаћају на годину најмање 500 динара за одело, стан, храну и све остало. Она се не мешају с напуштеном децом, но живе у кући која се зове пансионат. Такве деце било је ове године преко 40.

Напред сам напоменуо да је систем васпитања у Рауе Хаус породички. За извођење тога система све је удешено. Рауе Хаус има 18 кућа у којима деца станују. Од тих 18 само је пансионат тако велики да може њих 40 да прими, а остале су удешене за по 12 деце и једног брата. Осим тога има за браћу једна нарочита кућа и још 5 кућа за управу и економију. Цела колонија Рауе Хаус има 24 зграде. Свака зграда има овоје име. Прва се звала Рауе Хаус — стара селачка кућа, покривена је била сламом и трском, за тим друга „Швајцарска кућа“, па „Зелена јела“,

„Вихернова кућа“, „Златно земљиште“, „Богомоља“, „Ластино гнездо“, „Рибарска колиба“, „Коњушница“, „Виноград“, „Шенбург“, „Кошница“ и т. д. и т. д.

У једној од тих кућа смештена је штампарија и књижара, јер Рауе Хаус данас има и своја издања моралних књига.

У заводу било је 175 мушкараца и 20 девојчица и 42 брата и помоћника. То је скоро најмањи број. Обично их има близу 200 самих мушкараца.

Из свега овога види се да је Рауе Хаус још у самом почетку била пијетистичка установа. У том духу и данас се води. „Молити се Богу и радити“ то је девиза васпитања у Рауе Хаусу.

У школи се предаје исто онако као и у другим јавним школама с изузетком што је наставни програм скучен, јер треба деци много времена за друге ручне послове.

Строгост је у заводу велика. Она је, кажу, по некад и претерана. То сам тек у Берлину сазнао. Но сумњиво ми је било још у Хорну заплашено стање у коме се деца налазе чим их што запитате.

Бављење деце у заводу није ограничено. Као правило узето је, да се не пушта дете у свет докле не буде кадро поштеним радом себи кору хлеба да заради. Но пошто и оде из завода о њему води бригу брат који је његовој околини најближи. О сваком питомцу води се тачан рачун.

Врховну управу над Рауе Хаусом има нарочити одбор, који се дели на три секције. Прва секција брине се за децу; друга за браћу, а трећа за књижару и штампарију. У првој секцији има 12, у другој 9, а у трећој 3 члана.

Управа бира нарочити ужи одбор од 3 члана за примање деце, други одбор од 4 члана за грађевинске послове, трећи одбор од 6 чланова за економију. У свима одборима је члан управитељ г. Вихерн. Председништво у управи има г. Сивекинг,

потомак старог Сивекинга, који је поклонио Рауе Хаус за сиротну децу. Лепо је видети како се потомци труде да буду достојни својих предака. Млади Сивекинг заменио је у врховној управи умрлог оца свог, а млади Вихерн предузео је директуру по смрти очевој.

Рауе Хаус издржава се *радом, плаћањем од имућних (пансионара) и добровољним прилозима*. Од своје зараде има Рауе Хаус годишње 15—18.000 динара. Од пансионара добија 26.000 динара. Остало добија од ренте и добровљних прилога. Издржавање целе куће стаје на годину око 70.000 динара — сразмерно мало.

II. Казнена школа.

Хамбург је био до скоро држава за себе. Он је према својим потребама и удешавао школе своје. Тако налазимо у Хамбургу и казнену школу (Strafschule) какву ретко која варош да има.

Свуда има на улици доста прилике да се деца што но се обично вели „покваре“. У Хамбургу је изобиље у таквим приликама — као у свакој великој вароши, а нарочито вароши с пристаништем.

У таквим приликама има деце која су се сасвим отпадила од друштва и чине зла на сваком кораку. Хамбург је за такву децу основао казнену школу. У ту школу долазе само она деца која су са свим рђава. Она „не долазе“ у ту школу, но их полиција хвата и доводи силом. Она се обично бране од те школе, али сва њихова одбрана не користи им. Сила је јача од њихове воље и она подлегну тој сили.

Све то чини полиција на основу личне сигурности. Законског наређења за то нема. То се тек сада спрема од стране варошке управе.

Деца се у казнену школу доводе обично без знања родитеља и тек пошто је дете ту затворено, полиција јави им да се њи-

хово дете налази у казненој школи. Но има случајева да и сами родитељи предају децу своју контролном одбору, који води бригу о казненој школи, па их одбор тек доводи у школу. Још може бити и трећи случај. Ако дете бежи од школе, а родитељ изјави да он своје дете не може натерати у школу да иде, тада га узме контролни одбор и доведе у казнену школу. „Ако нећеш у добру школу, синко, ти хајд сад у казнену школу“.

Казнену школу издржава варош Хамбург. Ни једно дете не плаћа ништа за све време докле је у тој школи.

Кућа у којој је школа смештена мала је. Удешена је за 36 мушкараца и 18 девојчица, може дакле да прими свега 54 детета. Ја сам нашао у тој школи 12 мушкараца и 3 девојчице.

За мушку децу има пространа соба у којој су намештени 36 кревета, а за женску друга соба са 18 кревета. С мушком децом спавају два надзорника са женском једна надзорница. Собе су им лепе, чисте, видне али врло ниске. Кућа је стара и није за ту цељ зидана, но ју је општина узела под кирију.

Уз кућу има авлија ограђена зидом. Баште нема.

Заводом управља директор, који има плате 5400 динара годишње и бесплатан стан и огрев. Он има и једнога помоћника — учитеља и потребан број надзорника.

Систем васпитања у казненој школи овакав је :

Кад дете предаду директору он нареди да се окупа, ошиша и очисти. За тим му обуку хаљине које носе сва деца ове школе. Пошто је то свршено директор му прилази и категорички заповеди да од сада па докле је год у школи *ћути* и да друга свога не погледа. Језик мора да занеми. Чудно је видети гомилу деце како као кишови ћуте и право гледају, необзирући се на свога

друга. Искати ма што, молити ма што није допуштено. Што му треба даће му се, ако не одмах оно доцније. Само кад се пита сме да одговори и то једном речи. Такво ћутање видео сам пре 6 година у Саксенбургу (Sachsenburg bei Chemnitz) па ево сад у Хамбургу. Кад уђе човек у ову кућу мислио би да су сва деца нема. Нико не говори. Да не би говорила она уче врло мало. Већи део времена проводе радећи какав ручни посао.

Ред у заводу је више него строг. Све се ради по заповести. Тако се леже, устаје, једе, шета и ради. Нико не сме да се мрдне докле му се не заповеди. Да се не би заповест преступила не остављају се деца ни минуте без надзорника. Ако треба да се једно од осталих буд зашто одвоји, прати га надзорник.

Присуствовао сам једном ручку и шетњи, па пошто мислим да ће бити од интереса што о том рећи то слободан сам г. Министре о томе овде споменути ово што иде.

Руча се у 12 сахати. Кад буде четврт до 12, један момак оде у оближњу једну кујну и донесе јела у 15 чанака. У кући се не кува, јер управа налази да је јевтиније куповати готово јело. А тако и јесте, јер деца добијају увек само једно јело. Други надзорник удеси школу као трпезарију. Има школских клупа, које се могу удесити као астали, за тим се мету чанкови на место и деца редом, ћутећи, улазе и седају за столове. На знак једног надзорника сва устају и тада једно дете гласно очита молитву, која гласи : „Ходи Госпoде Исусе, буди наш гост и благослови све што си нам ти даровао — Амин.“ После тога долази овакво питање од стране надзорника : „Ко се обвезује да поред те чиније јела поједе и комад хлеба?“ Ко се осећа јунак за такво дело дигне руку и само он добије комад хлеба. Иначе нема хлеба. Сад тек настаје ручање и то по

заповести. Кад ко поједе све јело из чанка да хоће још, дигне само руку и чека. Ако је други неко оставио што у чанку, то се узима и даје ономе што иште још јела. Ако ли нема да је у кога преостало, тад не добија нико више но онолико колико му се дало.

За ручак беше пиринач без запршке и масти — у води скуван. Питах директора о дечијој храни у опште и он ми рече да се деца хране само поврћем у води или млеку. Меса или масла никад не добијају. Хлеба само за ужину и доручак. Храна је сувише рђава. Ја је гору ни замислити не могу. Истина, јевтина је, јер за ручак детиња плаћа се само 12¹/₂ пара динарских!

Чим је које дете готово с ручком, на глас, рекао бих колико снаге има, викне: „наздравље!“ („Gesegnete Mahlzeit“). Врло је непријатно ову дресуру слушати.

Ручак се свршава за 5 минута.

По ручку настаје шетња. Сва деца стану пред врата у један ред и на знак надзорника почну да маширају ћутећи не гледајући у својега друга. Кад надзорник мисли да је било довољно шетње, он их опет истим редом уводи у радионицу.

У радионици седе деца на малим столицама сасвим круто и гледају право у зид или у надзорника, који им чита какву поучну или побожну причу.

Све што дете заради припада школи.

Строгост у казненој школи таква је каква се једва замислити може. Ред је примеран, а чистоћа одлична. Деца припомажу много чистоћи, но све раде под надзором.

Бављење детета у казненој школи није подједнако. То зависи од осуде. Но најмање је 8 дана, а највише 8 недеља. Осуду изриче, као што сам напред споменуо, контролни одбор. Он је саопштава родитељима или стараоцима. Ако су родитељи с осудом

сагласни дете се предаје казненој школи, а ако нису, тада дете остаје код куће но с тим, да је од тога часа отац одговоран за све што његово дете учини. Доцнији изостанци од школе не праштају се, и родитељ је дужан осуду контролног одбора одмах да изврши. Не хтедне ли, тада иде цела ствар полицији и она је у том погледу још строжија од школског одбора.

Казнена школа није нова установа. Она је основана у Хамбургу још 1833. године и од тог доба непрекидно постоји. До сада је кроз ту школу прошло 11.299 деце — број и за хамбуршке прилике доста велики. Но многа деца била су и по више пута у школи. Има их која су се повраћала и по 10 пута, но не својом вољом него силом. То су понајчешће она деца што радо „беже од школе“ или коју родитељи нерадо шиљу у школу, па их уче да беже од школе. За такву децу је казнена школа страх и трепет. Ње се свако дете боји. А није ни замерити му, јер од онога часа кад преступи праг те школе престаје тако рећи да живи.

Пре но што сам изашао из ове школе говорио сам још с директором о последицама овакве претеране строгости. Ја му изјавих своју зебњу за дечије душевно расположење после бављења у овом заводу. И сам директор признаде да по неко дете постане меланхолично услед дужег бављења у казненој школи. Наша би деца, рекох му ја, подудела у онаквој строгости. С тим се опростих школе која све баца на коцку. Она хоће или да спасе или да убије. А ко све на једну коцку баца, много је ризирао.

III. Завод за васпитање и поправку у Олсдорфу.

На један сахат од Хамбурга, а у противном правцу од Хорна, где је Рауе Хаус, лежи село Олсдорф (Ohlsdorf). Од Хамбурга до тог села води коњска желез-

ница. С десне стране од те железнице саградио је Хамбург величанствену палату за *васпитање и поправку рђаве деце*. (Die Erziehungs — und — Besserungs-Anstalt Ohlsdorf).

Завод Олсдорфски нова је кућа. Прошле године у Октобру уселила су се деца, која су пређе становала под кирију у Хамбургу. Кућа у Олсдорфу начињена је по свима захтевима хигијене и према цели којој је намењена. Саграђена је на форму писмена Г. С фронта је на доњем спрату стан управитељев и управе у опште. Горе су спаваће собе за децу. Поред соба за децу имају учитељи своје собе за спавање.

Од стана директорова може се нарочитим ходницима ући у оба одељења: за мушкарце и девојчице, иначе су одељења са свим одвојена.

Цео завод удешен је за 200 деце. Ја сам их нашао само половину од тога броја и то 69 мушкараца и 31 девојчицу.

Олсдорфски завод је установа која није слична ни Рауе Хаус-у, ни казненој школи. Он је нешто у средини између оба та завода.

У завод се примају деца од 8 па до 15 година и мушка и женска. Њих дају или родитељи сами или их узима општина с одобрењем родитеља. Свакојакo то нису добра деца, но онаква која се не трпе у кући, ни у школи. Но нису ни онако рђава као она што су у казненој школи. Таква деца зову се обично „*напуштена*“. Кад запитах директора г. Блунка (Oberlehrer und Director Blunk) из каквих су кућа ваша деца, он ми одговори ово. „Обично се вели да су наша деца напуштена и покварена, а ја бих рекао да су то деца *напуштених и покварених родитеља*“. — И ја се потпуње слажем са г. Блунком. Да су родитељи више пазили на своју децу од малена, не би доживели да им власт узима децу и доводи у заводе за поправку још у 8-ој години њиховој.

Поред оне деце коју дају родитељи или коју општине узимају, има још и такве која су пресудама судским упућена у Олсдорф. Кривице су обично ситне, као прошња, скитња, мангуповање; а ређе какво неморално дело.

Велика већина деце не плаћа ништа за становање у Олсдорфу. Ретко које да плаћа незнатну суму. Директор ми рече да од 100 деце што их је лане имао добио је као награду за кућу свега 700 динара. Варош Хамбург брине се о издржању целог завода.

Цело особље за 100 деце састоји се из: 1 директора, 3 учитеља, 3 надзорника, 3 надзорнице, 1 пољопривредника, 2 мајстора (1 обућар и 1 кројач) и 1 ноћњег стражара; свега дакле њих 14 лица.

Плата директорова је, поред бесплатног стана и баште, огрева и осветљења 3000 динара, а може да аванзује до 6000 динара. Учитељ има као најмању плату 2200, а као највишу 3300 динара; надзорници добијају 600 динара, стан, огрев, осветљење, храну и све што им је за издржање потребно. Надзорнице имају 550 динара плате, а остало као и надзорници.

Систем васпитања у Олсдорфу разликунје се са свим од онога у Рауе Хаус и у Казненој школи. У Олсдорфу деца која су за школовање уче школу исто онако као да су и у вароши. Школа се дели на три ступња — класе — и свака класа учи се 2 године. Учитељи су квалификовани као и учитељи јавних основних школа и постављају се за класе. Настава се у главном креће у границама наставнога плана који вреди за јавне основне школе. Директор води надзор и над наставом, као што је одговорни управник целог завода.

За време мојега бављења у Олсдорфу било је у I разреду 17 мушкараца и 3 девојчице; у II разреду 20 мушкараца и 9 девојчица; у III разреду 23 мушкарца

и 7 девојчица. Први је разред најстарији и најмлађи. Свега је било у школи 79 деце. Може се питати где су друга деца, јер до 100 треба још 21?

Осим школе Олсдорфски завод занима децу занатима, као што напред рекох, обућарским и кројачким. Ја сам нашао 8 шегрта кројачких и 6 обућарских у једној великој општој радионици.

Још се баве мушкарци и радом у пољу. Олсдорф има своју економију, која није мања од оне у Рауе Хаус-у. На рад у пољу узимају се обично она деца, која су свршила основну школу. Само у ванредним случајевима — о жетви — распусте се школе и тада су ова деца у пољу.

Девојчице се баве и већим ручним радовима и кувањем. Оне које су свршиле школу уче се раду на машини или иду у кујну. Прве излазе из завода као шваље или собарице, а друге као куварице.

На тај начин даје се деци прилика да се спреме за најразноврсније послове у животу. Но докле су у заводу од њих има користи сам завод. Директор ми говораше како он до сад није никад платио ни паре за послове обућарске или кројачке. Све то раде мајстори са децом самога завода. Он купује само материјал, као кожу, ексер, платно, материје за хаљине, сукње и т. д. а све то израђују сама деца и мајстори.

Одело девојчица и мушкараца просто је израђено, али лепо. Много је лепше но у Рауе Хаус-у, а куд и камо лепше но у казненој школи. Свако дете има три пара одела један пар за сваки, један за недељне дане, а један за свечаности. Исто тако и девојчице имају по три пара хаљина.

Храна је такође боља но у Хорну и у казненој школи. Сваки дан се кува с машћу или путером. Хлеба има довољно. Меса добијају деца најмање три пут преко недеље, а млека сваки дан. Надзор над кујном води жена директорава. У кујни је

све тако чисто и лепо како се само замислити може, све се светли. Поред куварице раде две старије девојке самога завода.

Управа у Олсдорфу је строга, али не онако као у казненој школи. У Олсдорфу не смеју да разговарају мушкарци с девојчицама, а не смеју да говоре ни између себе у школи, при раду и јелу. Но деца Олсдорфска играју се и при игри допушта се разговор, песма и шала. Ови имају и своју кућевну „банду“ по којој маширају. Г. Влунк беше тако добар те нареди да цела чета (сва деца састављају једну чету) изађе у авлију да машира. Музика иде напред а за њом чета. Други пут машира се и при песми. Тога нема никад у казненој школи, а врло ретко у Рауе Хаус-у.

И олсдорфски завод гаји побожност, али не у оном смислу као што то бива у Рауе Хаус-у. Деца треба да се врате вери и да се навикну веровати у Бога — праведнога оца свију оних који страдају и који се кају. *Њихова вера* треба да их спасе, али не само вера, но и бољи живот и свет. Она треба да се навикну веровати да их свет воли и да има у свету довољно места за њих, да нису са свим пропала, но да верују и у своју бољу будућност. Мисионарство или братство не постоји. Сви су радници у заводу људи световни, но људи добри и побожни.

Резултати Олсдорфа са свим су други од оних у казненој школи, а бољи и од оних у Рауе Хаус-у. Скоро сва деца излазе из завода као честити и добри радници. Они су као такви опште познати. С тога је велика тражња за шегрте из Олсдорфа. Сваки мајстор и свака кућа врло радо узима децу из Олсдорфа.

Варош Хамбург троши на Олсдорф много. У буџет се обично ставља за једно дете 500 динара на годину. То је много. Рауе Хаус не троши за једно дете више од 350

динара. Но има велике разлике између деце ова три завода.

Све ове установе могао сам тачно разгледати и свако захтевано објашњење добити само с тога што ме је на сваком кораку пратио краљ-српски генерални конзул у Хамбургу г. Хенри Лијон (Henri Lion). Он ми је сваком приликом био у свему на расположењу и ја сам му врло захвалан на његовој љубазности и услузи којом ме је изволео почаствовати. Он је свој трговачки посао, који њега и још 14 лица беспрекидно у бироу занима, оставио и пратио ме свуда где сам год сматрао за потребно ићи.

*

Ја сам, господине министре, покушао да вам опишем ове три установе које су намењене деци, која су склизнула с правог пута и пошла странпутицом. Признајем да нисам овде све казао што би се имало казати о овим заводима, али и није могуће у једном извештају обухватити радове толиких људи за време од пола века, јер сва три завода основана су још пре 50 година. Ја сам се трудио да оно што је важније иставим, а остало да допуним усменим објашњењем.

Нарочиту пажњу обраћао сам установама за васпитање и поправку рђаве деце с тога што сам уверен да није далеко време кад ће се и у нас почети озбиљније мислити шта да радимо с оном децом која се сада по улицама и гробљима скитају, која беже од школе и која су са свога неваљалства већ дошла у судар са државним властима

и судовима. Истина у нас у Београду *моћном заштитом Њеног Величества Кнеза Александра Карађорђевића узвишене Краљице Српске Наталије* већ постоји *Друштво за помагање и васпитање сиротне и напуштене деце*. Но средства тога друштва нису довољна за извршење целокупног задатка који је оно себи поставило. Можда би требало још сада размислити о овоме не би ли се могла државна или општинска помоћ за сиротну и напуштену децу упутити преко тога друштва као што то бива у Берлину са заводом на Урбану? Не само берлинска општина, но и друге веће општине као стетинска, магдебуршка и т. д. шаљу своје мангупе у завод на Урбану. То је завод берлинскога друштва за васпитање сиротне и напуштене деце. Друштво прима од општина децу за извесну награду. Ако се не варама та награда износи за дете 300 марака (око 370 динара) на годину. Уз то општина берлинска дала је друштву велики простор земљишта за банту.

Ово сам само напоменуо ради тога да се зна ако би дошло време и на томе да се почне радити.

На завршетку част ми је замолити Вас, Господине Министре, да примите уверење мога одличнога поштовања.

21. Маја 1885 год.

У Београду

Ваш повизан

Др. Њик. Ј. Петровић
Референт за основну наставу

НЕКОЛИКО РЕЧИ О УПОРЕДНОЈ ГРАМАТИЦИ ИНДО-ЈЕВРОПСКИХ ЈЕЗИКА

написао

И. БОДУЕН ДЕ КУРТЕНЕ

Међу предметима, који се предају у исторјиско-филолошким факултетима руских универзитета, стоји по уредби од 1863 године

и *упоредна граматика индо-јевропских језика*. Осем тога, по књигама и по научно-литерарним журналима можеш наићи по где кад на

овај термин. Међутим, мало је, рекао бих, образованих читалаца, који би имали потпуно јасан појам о том, шта баш треба разумети под тим називом; док је опет предмет других наука, што се предају на универзитетима, разумљив већини образованих људи. Зато мислим да неће бити сувишно, колико се узмогне, одговорити у овој расправи на питање: шта је то — *упоредна граматика индо-јевропских језика*?

У овом су називу састављена два појма: „упоредна граматика“ и „индо-јевропски језици.“ С тога се наше цело питање цепа на два посебна питања: 1.) шта је *упоредна граматика*? и 2.) шта су *индо-јевропски језици*?

Потрудићу се најпре да одговорим на прво питање: шта је *упоредна граматика*?

Познато је свима образованим људима да има наука, што се зове Ботаника, и да је овој науци предмет — научно испитивање биља; за тим — да има наука Зоологија, која се бави научним испитивањем животиња; да се наука, звана Астрономија, занима научним испитивањем небесних тела, и т. д. Свуда видимо, с једне стране, неку суму појава једне врсте, а с друге — радознало, научно понашање човечанског ума према тим појавама.

Као год што биће, животиње, небесна тела и т. д., исто тако и језици чине скуп једноврсних појава, па, због тога, могу бити предмет научног испитивања. Наука, која се оснива на идеалној, и треба казати, нигда неостварљивој тежњи људског ума: да сазна све појединости, што долазе под заједничку категорију речи људске или језика, назива се: или *испитивање језика, наука о језику, језикознање, језичарство* (языкознание, языковѣдѣніе) итд., или *лингвистика* (од латинског *lingua*, језик), *глотика* или *глотологија* (од грчкога *γλῶσσα* — *glōssa* — или *γλῶττα* — *glōtta* — језик и *λόγος* — *logos* — реч, говор: дакле *глотологија* значи „говор, наука о језику,“ као и *Зоологија* — „говор, наука о животињама) и т. д.

Што се тиче назива „лингвистика,“ као наука о језику, и „лингвист“ у значењу: „испитивач језика,“ морам напоменути да се ови називи употребљавају и за то, да означе практично знање многих језика. С овог гледишта „лингвист“ је човек, који практички зна много језика, тј. који се може на њима

без тешкоће споразумевати с другим људима. Такав је знатан лингвист, баш у овом смислу био кардинал Мецоџанти, који је при крају свога живота, како се прича, правилно говорио на 58 језика. Нико наравно није у праву друге наметати свој властити поглед на ствари, и тим више, нико не може тражити од људи, који узимају реч „лингвист“ у поменутом значењу, да се нама за љубав одреку своје навике. Ну било, како му драго, појам о „лингвисту,“ као практичном зналцу и говориоцу језика, не можемо бркати с појмом о „лингвисту,“ као научном испитивачу језика. Као год што човек, који може патити од најразноврснијих најинтереснијих болести, није за то никакав испитивач тих болести, или научан медик; и кад човек, који тачно врши све физичке функције, није никакав испитивач тих функција или физиолог; па као год што добар извршилац писаних закона баш никако није њихов испитивач, и најпослед, кад ђенијални поет није ни близу оно исто, што и психолог, који испитује процес поетског стварања, — то ни човека, који тачно врши говорни процес на све могуће начине, никако не можемо сматрати као научног испитивача језика или језика. Чак се дешава да често људи, који се одликују знатним подобностима, да практично усвоје туђе језике, бивају са свим некодобни да свесно и научно проматрају појаве ни свога отачанственог језика; зато дакле они не би могли никада постати лингвисти у *теоријском* смислу ове речи. Из тога дабогме не излази да теоријски испитивач кога било језика или групе језика треба да запемари практично знање тих језика; напротив, што је опширније фактично знање на овој страни, то се лакше, па зато и с већим наплетком, може радити у нашој науци. Баш је тако исто и за ботаничара и за зоолога врло корисно, и потребно најопширније, ако се може, упознавање са свима изменама врста оних створова, које испитују. И ма да природа језика и сложеност и богатство његових факата чине да је за испитивача језика немогуће онако знање свога предмета, какво је приступно ботаничару или зоологу, то је ипак не мање преко потребно тежити савлађивању што већег броја језика и најтемељнијем изучавању њиховом. У осталом, и практично учење

теоријских лингвиста разликује се од чисто практичног учења кардинала Мецофанти и других њему сличних — тиме, што први фактоне језичне изучавају потпуно свесно, а намера је ових других само, са свим бесвесно, владаће овим или оним језиком помоћу урођених или чисто угледачких (имитаторских) подобности.

С друге стране, кад вртар, темељно упознат са врло великим бројем биљака, или ти имацац и практички зналац најбогатијег зверњака и акварија — још не могу претендовати на назив ботаничара или зоолога; то би тако исто било неистинито звати лингвистом онога, који се задржава на више или мање пасивном, па ма и најопширније, знању једних само детаља језика или језика, или ти на једном само опису посебних делова језика, без и какве друге намере, осем тога пасивног знања и описа делова и детаља. Има истина научника, који сами себе држе, па их чак и други признају, као испитиваче језика, који опет сву мудрост и крајњи циљ виде, на пољу литерарном — у састављању описних граматика (речника и у издавању споменика разних језика, а на пољу знања и предавачке радње — у том, да упознају себе и друге само с оним што нам дају описне граматике, речници и издања споменика, где још мсра бити оштро забрањено правити ма каква поде широка уопштавања и исказивати ма какве ипозезе. Обично се према сличним гонитељима научне мисли потпуно примењује латинска пословица: *Ar̄s non habet osorem, nisi ignorantem* (вештину или науку гоне само људи, с поме непознати). Задржавајући се у испитивању језиковних појава једино само на страни описној, ова господа не чине то ни из какве скромности, већ се напротив поносе својом уздржљивошћу и „позитивношћу.“ Но мојем мишљењу овде се немаш чиме поносити. Видети крајњи циљ једне науке само у једином сабирању материјала, и одрицати се свију уопштавања и ипозеза — значи: ни мало не разумевати шта је наука у опште, и наука за пример узета посебице. И тако дакле, наука о језику, у колико она долази у број наука, треба да тежи најширим уопштавањима, наравно, пазећи уз то на све погодбе тачности и обазривости индуктивног метода.

Многи држе *поређење* као знак за одлику наше науке, па зато врло радо говоре о „*упоредној* науци о језику“ — о „*упоредном* језичарству“ (языковѣдѣннѣи), или о „*упоредној* језикознаноности“ *vergleichende Sprachwissenschaft*), о „*упоредном* испитивању језика“ (*vergleichende Sprachforschung*) или о „*упоредној* филологији“ (*philologie comparée comparative philology*) или најпосле о „*упоредној* граматичи“ (*vergleichende Grammatik, grammare comparée*) итд.

Што се тиче првог назива „*упоредна наука о језику*“ или других њему сличних, то се придев „*упоредна*“ овде показује са свим сувишан; јер не само да је свака научна пресуда, него је и најпростије суђење — резултат поређења. Тако нпр., расудак „*снег је бео*“ представља резултат поређења боје снега с бојом других предмета. 1, 2, 3 . . ми тим самим поредимо бројне већине; а пошто се све математичке количине показују као резултат неког поређења, и пошто све математичко мишљење није ништа друго до поређење своје врсте, то би пре свега требало говорити не „*математика*“ него „*упоредна*“ математика. Улогу, које поређење игра у науци о језику, оно врши и у свима индуктивним наукама: само помоћу поређења можемо уопштавати факте и пробијати путе примени дедуктивног метода. Зато одредба „*упоредна*“ једнаким правом налази и на речи: „*Географија*“, „*Геологија*“, „*Зоологија*“, „*Ботаника*“, „*Историја*“, „*Психологија*“ итд., једном речју, с овога су гледишта све науке *упоредне*.

У осталом, код „*упоредне науке о језику*“ придев „*упоредна*“ има своје историјско значење. Он је за своје порекло обавезан новој школи, новом правцу у науци о језику, који је учинио големе проналаске. Овај се правац очитовао у међусобном поређењу неколико група сродних језика, а поглавито у поређењу језика „*индо-јевропских*“ (у почетку овог века). Слично, историјско значење имају назив „*упоредна анатомија*“, „*упоредна географија*“, „*упоредна митологија*“ „*упоредно правознaнство*“, и т. д. Али, при свем том, ово је само један моменат у историји науке, моменат, када је поређење у правцу до нас непознатом с научног гледишта довело до големих и са свим нових резултата.

Назив „упоредна филологија“ осем сувишног придева, „упоредна,“ није тачан још и за то, што под речју „филологија“ обично разумемо другу науку, о чијем ће се односу према науци о језику доцније говорити.

Најпосле, назив „упоредна граматика“ примењивати на науку о језику у опште — значи узимати „partem pro toto“ (део место целог), јер „упоредна граматика“ или просто „граматика“ значи само један део „науке о језику,“ која се бави не само једино граматичким по и другим питањима. Придев „упоредна“ овде је тако исто са свим сувишан: свака је граматика упоредна; права научна граматика некога језика може бити само једна, т. ј., с једне стране, индуктивна, а с друге — историјска и упоредна у најновијем смислу ове речи.

Тако дакле, ако хоћемо науку, чиј је део „упоредна граматика индо-јевропских језика“ да зовемо не по правцима, које она узима у свом развјетку, не по неким, у њој вршеним операцијама, него по предмету испитивања у свој његовој потпуности, то ће онда, према речима „јестаственица,“ „природознаство“ „природница“ — („наука о природи“) најумеснији бити назив за науку, чиј је предмет језик, просто: или *испитивање језика* и говора људског уопште, или „наука о језику“ или „језикознаство“ итд. или „лингвистика,“ „глотологија,“ „глотика“ итд. Оваки називи ништа не одлучују напред, него само показују предмет, из чије се области узимају научна питања. У осталом наука се нека може називати, како је коме воља, и особито се може величати „упоредном,“ само треба знати да поређење овде није циљ, него само једно од средстава, и да оно није изузетна својина науке о језику, него заједничко имање свију наука без изузетка.

Наука се о језику пре свега дели на *чисту* и *примењену*. Чиста се занима питањима чисто лингвистичким т. ј. она испитује језике, и на основу почесних испитивања прави опште изводе; примењена пак — примењује резултате чистог језикознаства на питања из области других наука (митологије, етнографије, етнологије, доисторијске историје,

културе и т. д.) — *Чисту науку о језику* можемо цепати на два дела: 1., *позитивну* и 2., *трансценденталну*. Позитивна се наука о језику задржава на изводима из факата, испитивању приступних; трансцендентална се лаћа таквих питања, која стоје управо иза граница стварности испитивању приступне, и која се могу расправљати поглавито само теорјски и помоћу аналогног извођења пресуда. Овамо долази, између осталог, питање о пореклу језика људскога и др. Али, ма да су ова питања трансцендентална, тичу се т. ј. факата, које не можемо ни разматрати ни оверавати, опет — метод мора бити позитиван.

Неки лингвисти са свим избацују из области лингвистике или науке о језику слична питања, и сва их остављају на расправу тако званим језиковним философима, и ови опет, са своје стране, присвајају себи област, на коју им њихова позитивна знања не дају ни најмањег права. По моме мишљењу, философија језика без темељног знања резултата позитивне науке о језику никако не може стајати као озбиљна наука, него само као пресипање из пустог у празно, или као пријатно провођење времена: исто онако, као што се натур — философ без темељног знања природних наука никако не може рачунати озбиљан наученик. Тим се опет ни у колико мање не може одрицати да, као и у другим областима људске радљивости, тако и у науци о језику, стоји подела рада, и да се једни лингвисти занимају поглавито позитивним делом своје науке, а други — поглавито делом трансценденталним. Наравно, није немогућно: здружити у себи знање философско с темељним знањем позитивне науке о језику.

Први, а с тим и основни и најзнатнији део, науке о језику чини *позитивна наука о језику*, која се цела на два одељења: 1., *Граматику* и 2., *Систематику* или *класификацију језика*. Граматика је свестрана анализа саставних делова људскога језика или језика; систематика се бави уређивањем језика, као недељивих целина по њиховим знацима за разлику и по њиховом генетичком, правом сродству,

(Наставиће се)

КАРАКТЕРНЕ СЛИКЕ ИЗ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ

(ПО А. В. ГРУБЕ-У)

(Наставак)

ШПАНЦИ У ПЕРУ

1. Пизаро

Још од дрскога Балбиног похода, Пизаро је непрестано жудио за оном земљом, која је, по казивању Индијанаца била отацтво златних руда. Недостојни Балбин убијца, *Педрарија*, не беше куражан, да сам изврши какво предузеће, а беше суревљив, те не хтеде другом ником помагати. Тако не беше никаквог покушаја, док се на послетку не склопи триумвират, који се понуди да о своме трошку предузме путовање у ону земљу. Ово намесник није могао спречити.

Први међу тројицом коме је пало у део, да изврши сјајна дела каквог Александра, био је пре тога свињар. Име му је било *Франц Пизаро*. Као мелез једнога немилостивога племића и једне обичне протакиње одбијен је још из рана у свет. У борби са тешком судбом није био надахнут и навикнут на нежна осећања, као деца, која су излазила у свет из богате очеве куће и из драгих матерњих наручја. Отуда у целом Пизаровом животу не налазимо никаква трага од благонаклоности и верне љубави. Као дечак чувао је свиње, али га његов ватрени дух натера да иде у рат у Италију, а по том је отишао у Америку, где се упознао са Кортесом и Балбом. Последњег је пратио у ратовима и већ тада је показао особити дар и храброст.

Исто тако био је даровит, само више добродушан, и његов ратни друг *Дијего Алмагро*, који није знао ни ко су му родитељи. Трећи човек (у томе детелинском листу) био је свештеник, *Хернандо Ликве*, који је дао новац за поход, јер је мислио

да то у новом свету накнади. Њему је обећана прва епископија у Перу.

Алмагро заложиле све своје имање на предузеће, а Пизаро, који није ништа имао, понуди се да врши најтеже послове. Алмагро је имао да му шаље помоћ с времена на време, а добит се имала међу свима тројицом подједнако поделити. На уговор су се заклели на светој анафори, и сваки од њих прогутао је по једно парче, а Ликве је прочитао још и службу.

Новембра 14. године 1525. отилови Пизаро са једном лађом и 113 људи. Он је погодио у најнезгодније време и једва је за 70 дана прешао толико, колико сад један морепловац пређе за 70 сахати. Цела пловидба напредовала је тако споро, да од целог похода не би могло ништа изићи, да Алмагро није врло тачно шаљао помоћ у људству и храни, и да Пизаро није био човек врло постојаног карактера. Што су више расле тешкоће, тим је више јачао Пизаров предузимљиви дух. Тек крајем 1527. године приспе он на перуанску обалу. Али он није овде земљу тако насељену и обрађену, да није смео ни мислити на то, да се овде може са својим малим људством задржати. С тога узме он од дивљака неку количину златних и сребрних ствари за којекакве еврпске ситнице и узме један пар младих Перуанаца, да их научи шпанском језику, како би им доцније као тумачи послужити могли. Тако после три тешке и готово бескорисно проведене године дође он опет у Панаму (1527).

По што од намесника није могао добити никакве потпоре, то је отпутовао он пред краља Карла и исприча му о претрпљеним невољама све. За тим му исприча

о богатству Пере тако живо, да је краљ овога Арскога човека наименовао одмах за намесника освојене земље, и дао му власт да офицере и друге чиновнике сам бира. За то обећа Пизаро, да трошкове око предузећа сноси сам са својим пријатељима. Кортес који се тада у Шпанији бавио, дао је одмах своје старом ратном другу знатну суму новаца и ишао му је на руку са најбољим својим саветима.

Пизаро се крену на пут 1529. године са три лађе и 180 људи. После тринаест дана приспе он на Перуанску обалу. С вером у своје топове и пушке и својих 36 коња, који су урођеницима изгледали врло чудновато, он не хте да употреби мудре Кортесове савете, већ као крвожедан лаф јурну на страшљиве гомиле. Индијанци су били растерани и њихове колибе опљачкане у којима је нађено небројено благо. Кад је се ово последње дознало, било је лако Алмагру у Панаму, да скупи нешто нове војске и да је тамо пошаље. На реци *Пиури* основана је прва насеобина, која је назвата *Свети Михаило*.

Кад је се овако поступало, било је са свим немогуће, у кратком времену са неколико стотина људи освојити једну тако богату земљу, која се простирала око 300 миља дуж морске обале, само да није у овом времену владао раздор у унутрашњости царства. Баш пред долазак Шпанаца био је краљ, (Инка, који се називао син сунца) по имену *Хуана Капак*, умр'о. Он је као ратоборан човек покорио суседну земљу *Куито* и оженио се ћерком краља куитанског. Ово је било против закона, јер већ имађаше једну жену. Од прве жене имао је сина *Хуаскара*, а од друге жене млађег сина *Атакуалпу*. По очевој вољи требала су оба сина да поделе међу собом остављену земљу. Али Хуаскар не хте на то пристати и тако је несрећно царство било у потпуном грађанском рату. Атакуалпа

коме је очина војска остала верна, хтео је ухватити свога брата и све сроднике из породице Инкаса и поубијати.

Благодарећи овом раздору Пизаро је продр'о дубоко у унутрашњост без икаква отпора. Чим је Хуаскар дознао о новим дошљацима, послао је посланике Шпанцима молећи за помоћ. Атакуалпа, који беше доста плашљив, отпрати одмах посланике Пизару и покуша да са богатим поклонима задобије његово пријатељство. Пизаро одговори Атакуалпи, да је готов да му буде пријатељ, али да он мора с њим говорити, јер он као посланик његовог великог краља има да му саопшти врло важне ствари. Он му изађе на сушет у једну перуанску тврђавицу (*Капамалку*) у којој се налазило неколико камених здања једно поред другог са једним храмом и једном палатом. Пизаро се утврди пред том тврђавицом и намести своја два топа пред самим уласком у њу.

2. Атакуалпа ухваћен (1532).

Пизаро је узео себи за углед Кортеса. Њему је била највећа жеља да њему подражава у хватању Монтезуме, а поверљива нарав Инкина олакшала му је да то изврши.

На пријатељски Пизаров позив он је обећао доћи. И доиста он се појави са таквом сјајношћу и са тако уређеном и дивно одевеном пратњом, да су га Шпанци морали са чуђењем посматрати. И што је год он казао, то је било тако поуздано, да је сваки поштен човек морао одати поштовање томе полудивљаку. Пизаро је само гледао његово злато. А како би он могао поштовати Атакуалпу, кад је он био незнабожац? Сад је настао један најсрамнији догађај какав историја зна.

Пизаров свештеник изађе пред Инку и држао му је један велики говор на шпанском језику у коме му је испричао историју о створењу света, о првом греху, о

ваплоћењу, страдању и васкресењу Христовом; даље и наименовању св. Петра за намесника Христовог, о папи и тд. По том је од њега захтевао да се покори Христовој вери, папи и краљу шпанском. Затим му је претио страшним казнама, ако би се тога одрекао.

Све то није се могло Инки објаснити на перуанском језику. Но ипак на све што је Атакуалпа од неразумљивог говора могао разумети, одговорио је он са великом даровитошћу и умереношћу. Свештеника је довела његова глупост до беснила, и он удараше у свој проповедник и викаше: „Ту стоји, ту стоји!“ Инка мирно узе књигу, и како није знао европска слова, мету је на уво и рече: „Она ћути, она ми не каже ништа!“ и баца је равнодушно на земљу. „Ха, проклети безбожнице!“ викну у овом тренутку свештеник, „тако ли ти исмеваш реч божју? Хришћани? Јесте ли ви то видели? На оружје, на оружје! Осветите ову поругу на овим безбожним псима!“ Пизаро даде знак и у тренутку биле су све сабље повађене. Перуанци око Инке били су исечени, а њега је Пизаро склонио. Међу тим на пољу су пуцала оба топа и распростирала су страх и ужас више са својим напрасним севљем аватре и ужаснијим пуцњем, него тиме, што су уништавала непријатеље. Војска од 30.000 људи, која је у равници стајала, растерана је са два топа тако, као рој муца са једним ударцем по столу. Али фанатични Шпанци нису се задовољили овим триумфом. Коњаници ускочише на коње и гонили су и клали Индијанце, докле је трајало дана. Рачуна се да је тога дана погинуло око 4000 Перуанаца. Плен у злату и сребру био је неизмеран.

3. Атакуалпова смрт (1533).

Несрећни Инка, који се од првог изненађења чисто скаменио, кад се оствести видео је да његових пријатеља нема и да

се он налази у кругу страшних непријатеља, који су се на његове очи веселили. Он је плакао и дрктао и није знао ни шта треба да ради ни шта да говори. Али кад је видео, са каквом се грабљивошћу Шпанци отимају око улљачканог злата, он се понуди, да им од тога украса, набави пуну собу, само ако га пуште у слободу. Шпанци се чисто забезекнуше од радости при овом обећању. Пизаро га ухвати за реч, и једним црним концем од 22 стоне дужине и 16 стопа ширине измери собу и даде му реч, да ће га за цело одмах пустити, ако своје обећање буде испунио.

Перуанцима је било врло лако да савладају малени број Шпанаца, пошто су се опоравили од првог страха. Али љубав према њиховом заробљеном краљу била је тако велика, да они због њега нису хтели дражити своје страховите непријатеље. На против они су се журили да му прикупе и предаду све златне судове из свију кућа и храмова. Сваки дан долазили су по неки из најудаљенијих предела и доносили своје злато. *Хуаскар*, кога су још Атакуалпини људи ухваћена држали, није одмах дознао шта се догодило, иначе би он Пизару обећао још више, ако би га ослободио. У овом несрећном положају није остало престрашљеном Атакуали ништа друго, него да заповеди, да се његов брат убије. Пизаро није могао ништа више ни желети него ово убиство, јер му је оно било довољан узрок да да погази своју задану реч. Кад се после дугог доношења огромна соба напунила злата до црне линије и Инка затражи да га пуште. Али на његово страховито изненађење доби он одговор да на то и не мисли.

Међу тим доводио је Алмагро своје пријатељу све више и више нових војника, јер су сад сви пристајали да служе у Перу. И донета историја не памти сличног примера о награди војника. Војници су добијали много злата, а официри су добијали

да се ни броја не зна. Са благом од милијун талаира оде најмлађи Пизаров брат у Шпанију, и задивљеном краљу предаде злато. По том се врати у Перу и доведе са собом тако много скитница, да је земља огрезла у Шпанцима, који су се играли са златом, а Перуанце су сматрали као стоку.

Међу тим Пизару је његов заробљеник био постао досадан гост. Он смисли, да га са свим на законит начин уклони са овога света. На тај начин била би његова савест умирена, а зло дело добија у очима престака изглед правичности. Био је одређен дан суђења; адвокати и писари заузели су своја места; протоколи су писани, сведоци саслушани; суђење потпуно извршено; Пизаро и Алмагро седели су лично у суду. Резултат целе ове комедије био је: да је несрећни Инка као отимач власти (узурпатор), братоубица, безбожник, многоженац (полигамиста) и бунтовник против шпанског краља крив и да *треба на ватри жив да изгори*. Сви присутни, па и Пизаров свештеник, потписали су пресуду, која је одмах постала извршна. Инка пребледи кад то саслуша. Он мољаше за милост, плакаше, преклињаше, не били га послали у Шпанију. Он се надао да ће краљ бити милостивији, но све узалуд! Пизаро заповеди, да га воде на губилиште. То се изврши. Уз пут му се придружи свештеник и обрађаше га у веру, обећавајући му да ће му се казна ублажити. Несрећник из љубави за животом попусти. Он буде крштен и за то — место спалишта — буде на вешалима удављен.

Многи благородни официри и војници згрозише се од тога недостојнога дела и гласно су роптали због овог осрамоћења шпанског имена.

4. Алмагрова смрт (1538).

Пизарова војска добивала је сад сваког месеца нову потпору. Ово му је по-

могло те је сада могао напасти и на саму престолницу *Куцко* и освојити је. Алмагро доби сад од шпанског двора оно, што је одмах у почетку тражио, али што од Пизара није могао добити, а то је намесништво над 200 миља земље с оне стране Пизарове области. При ближем одређивању области нађе се да *Буцко* припада у Алмагрову земљу и отуда се отпоче прва свађа. Пизаро се показа попустљив и тако Алмагро отпоче поход преко најдивљијих и највиших планина на *Килији*. То је био најтежи и најнеблагодарнији поход, који је игда учињен. Злата нађе мало а народ је био тако ратоборан, да се на насељавање није могло ни мислити.

Међу тим Пизаро уређиваше владу у Перу, зидаше главну варош, данашњу *Лиму* (1535) и раздељиваше по старом обичају земље међу својим Шпанцима. Многи официри разиђоше се са својим четима по земљи, нешто за то да земљу унутра проуче, а нешто за то да траже злата. Овим се користи један заостали потомак од Инкина племена. Он скупи свој народ и притесни малу шпанску посаду у *Буцку* тако, да је она од глади хтела пропасти. У том се појави Алмагро, који се с похода враћао, потуче Перуанце, али је заробио и Шпанску посаду, међу којима су била и два Пизарова брата. То му је још више дало повода, да овај део Пизарове области за себе иште, по што његова земља према богатој и лепој *Пери* није ништа вредила. Али да га силом узме није му се свидело, а то је доказ, да је он добро познавао Пазаров карактер. Његови пријатељи световали су му, да погуби његову браћу и да сам пође против њега у *Лиму*, докле он није пошао на *Алмагра*. Па ипак ово му се учини да је сувише много.

Ова његова човечност била је његова пропаст. Један брат Пизаров побеже му. Другога опет предложи Пизаро као посла-

ника, кога треба послати у Шпанију краљу, да он реши њихову свађу. Алмагро, који је радо пристајао на све што је добро, поверова још један пут лисици, која га је већ толико пута варала, и отпусти његова брата. Овај, уместо да иде у Шпанију, дође са целом Пизаровом силом у Куцко, и на очи свих Перуанаца нападе болесног седамдесетгодишњег старца Алмагра и одржа над њим победу. Он зароби Алмагра и одведе га у Лиму, где му је осветљиви и крвожедни Пизаро одредио суд и погубио га као преступника.

Шпански краљ, који је преко Алмагрових пријатеља дознао за ово срамно дело, одмах је одредио једног мудрог човека за судију да ово дело испита. Фердинанд Пизаро, који се одмах јавио двору, није могао ствар спречити великим поклоном, него је и сам задржан и по свој прилици у тамници умр'о.

5. Нова открића

Гонзало Пизаро, други брат, који је био намесник у *Кuito*, узео 340 војника и 400 Индијанаца, који су пртљак носили, и крену се да открије земљу с оне стране планине Анда. У влажним пределима била је вегетација (растиње) тако бујна, да је сметала да се напред иде. Све корак по корак морао се правити пут кроз трње и дрвеће. Кад престану шуме, онда настану блатна, и тако се мењало док не насташе огромне планине. При том врло се мало налазило средстава за храну, нигде не беше обрађене земље, свуда много отровних буба, а два месеца једно за другим падала је киша непрестано. Требало је савладати тешкоће о којима сваки не може ни појматимати.

На послетку после читаве године дана тешкога путовања дођоше ови дрски људи на једну велику реку, која се уливала у *Марањон* или *Амазон*. Са тешком муком

направише овде једну барку. У барку је стало само педесет људи а команду над њима добио је неки Франц Орелано. Њему је заповеђено да испита обалу ове реке и да донесе о томе извешће. Али овај, сећајући се тешког пролаза кроз шуме и блатна, наговори своје другове да иду с њиме у Шпанију, и само једнога, који не хте бити неверан, избаци на земљу. Тада преброди весело Марањон, набави од дивљака хране и стиже на острово Кубагу-у, где нађе шпанске лађе, које га узеше са друштвом његовим. Овај скитач причао је читаве басне о својим путовањима, н. пр. о некој амазонској републици, једној вароши, где су кровови са златним и сребрним плочама покривени и др.

Међу тим они што су заостали очекивали су узалуд на њега. Најпосле онај што су га избацили после ужасних мука и страха стиже к њима. Њихова љутина и страх не може се ни замислити. Они су били преко 200 миља од Кuito удаљени. Корење, дивље бобице, по том њихови пси и коњи и на послетку бубе и кожа од њихових седала била им је храна. Повратак је био још страшнији него одлазак. Индијанци дођоше сви, а од Шпанаца врати се у Кuito њих 80, но и ови беху голи и полумртви. Путовање је трајало две године.

6. Пизарова смрт (1547.)

Пизаро је мрзио на све пријатеље погубљеног Алмагра и оставио их да скапавају у сиротињи, док је своје праве присталице обасипао добрима. Али број оних био је у Лими само толики да би и једном мање куражном тирану задавао бриге. И он сам одбијао је сваку опомену са гордим презирањем.

Незадовољници се искупише дању у кући младога Алмагра, који је био леп и куражан човек, а дворуправитељ му беше један веома разуман официр *Жуан Хереда*.

Са највећом предосторожношћу био је направљен план за убиство тирана и одређен дан и сахат за извршење плана. Једне недеље после подне, кад је на улици било доста мирно, а у великим кућама одмарали су се и сами служитељи у њиховим себама, јурнуше 18 завереника, а пред њима беше Хереда, на улици вичући гласно: „да живи дуго краљ, а нека умре тирани! Они продреше у палату намесникову. Пизаро је баш тада устао од стола и још се разговараше са неким пријатељима, кад слуга јури унутра и показа на заверенике. „За-кључај врата“ викну Пизаро једном официру. Али овај је био већ изгубио главу. Кад је чуо заверенике да долазе, он им изађе на сусрет и запита их шта хоће. Један ударац мачем кроз тело био је од-

говор. Кад они продреше унутра неки по-скакаше кроз прозор, а други се склонили са Пизаром у једну собу. Овде се отпоче једна жестока борба. Стари Пизаро заштитицао је улазак са мачем и шлемом и борио се са свом жестином једног младића. „Утешите се другови“, викну он, „наших има још доста да ове издајнике казне.“ На послетку после дуже борбе паде његов брат поред њега. По том изгибоше његови пратиоци и најпосле он сам, уморен и готово без душе доби смртни ударац у гушу. Његова смрт била је достојна његовог живота. Он подлеже суровој сили и нико не пусти сузе за њим, јер и он сам никад није никога жалио.

(Наставиће се)

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

Државни издаци за наставу у Јевропи. — По Шајферовом најновијем срачунавању стоје овако: Пореска глава плаћа *марак*: Швајцарска (кантон цирински) 5·10. Виртемберг 3·32. Баварска 2·73. Саксонска 2·71. Енглеска и Ирска 1·95. Белгија 1·62. Прајска 1·53. Француска 1·20. Аустрија (Цислајтанија) 1·12. Италија 0·84. Русија 0·53. Угарска 0·51. — Ови су бројеви изванредно ниски. Они су дивна потврда, да се најбоље ренитира онај новац, који се уложи у образовање народа. Што који народ издаје више на образовање, у толико више добива на знању, индустрији, рађивини, богатству, и снази, и тим ће се пре успети до врхунца културног.

Колико траје похођење школе у равним државама у Јевропи. — У Италији 4 године, од 5—9. — У Ирланду 4, од 6—10; свако дете мора годишње најмање 150 пута похитити школу. — У Холандији 6; од 6—12; не постоји обавезна, принудна настава. — У Белгији је као год и у Холандији. — У Швајцарској разно је; Цирински је кантон као мустра, и ту траје рок посете школе 6 год., од 6—12, а по том 3 године у повторној школи, 2 пут недељно по 4 сата настава обавезна. — У Аустрији узаконено је 8 година, али у ствари траје само 6. — У Француској 7 год., од 6—13; не постоји принудна настава. — У Енглеској је школовање мадежи ствар поро-

дична, по ипак је дозвољено општинама, које хоће да могу завести обавезну наставу, у року од 5 до 13 година. — У Шведској 5 и 7 година, од 7 или 9 па до 14; дозвољено је и раније отпуштање из школе, ако је успех постигнут. — У Норвешкој 8 година, од 7—15. — У Шпанији 2 (!) године, од 6—8. — У Немачкој 8 година строго, са обавезном наставом; од 6—14 година.

Пољопривредна продужна настава у Аустрији. — По најновијем извешћу, који је издало на јавност министарство за земљорадњу постојало је у год. 1884 у Аустрији 588 *продужних пољопривредних школа*, са 754 учитеља, и 14211 ученика; а године 1883 било је 513 школа, а 704 учитеља и 13.186 ученика. — У обалским областима је највише увећан број ових школа (од 108 на 155), па онда у Тирољу (од 18 на 47), у Доњој Аустрији, и Буковини; у неким другим областима број се смањило. — Јако пада у очи, да је број ових школа врло маален у Галицији (7), Шлезии (2), Чешкој (18), Моравској (26). — *Пољопривредних библиотека* било је 837, са 54.000 свезака, од којих беху 540 у свези са народњом основном школом (наша ника осн. школа). До краја децембра 1884 стигло је од 552 библиотеке извештај о дејству тих библиотека, из којих се види, да је 1883. године из њих узето 29.000 свезака на читање, што долази на сваку библиотеку

по 53 свеске. — Школске баште се умножавају, а обраћа им се највећа пажња и од стране владе и од стране појединих пољопривредних дружина.

Статистика аустријске наставе. —

Видимо из прве свеске Статистике аустријске наставе, коју је издала ц. к. статистичка централна комисија у Бечу, за годину 1882—3, ове врло занимљиве податке:

Промене у вишим просветним заводима су врло ретке. Година 1883 чини изузетак; те године се обогатила аустријска просвета са једним *универзитетом*, а то је чешким универзитетом у Прагу, за којим су Чеси тако дуго тежили, и тако се дуго борили. — Број *гимназија* увећао се за 2; францусканска гимназија у Бодену, и приватна чешка гимназија у Кремзиру постале су државне гимназије. — Број *трговачких школа* увећао се за 7, а број *занатлијских школа* за 62. — Број *јавних основних народних школа* увећао се за 156; у Истрији и Далмацији није приновљена ни једна школа. Број *једноразредних осн. нар. школа*¹⁾ смањено се за 70; а увећао се број *дворазредних* за 51, *троразредних* такође за 51, *четвороразредних* за 41, *петоразредних* за 56, и *шесторазредних* за 22. Увећање у вишеразредним основним народним школама догодило се само у доњој Аустрији, Чешкој, Моравској; остале су области увећале само број *једноразредних школа*. У доњој Аустрији износи *једноразредне основне народне школе* само 37,8%, у Галицији на против 85,2%, у Буковини 82%, у Тирољу 73% и т. д. Нових школа је отворено: чешких 56, пољских 48, немачких 23, рутенских 15, словеначких 9, италијанских 8, и румунских 7. — Број *основних грађанских школа* увећао се за 5. — Број *учитеља* у грађ. и нар. осн. школама увећао се за 1453; од овог броја отпада на саму чешку 545. — Број *штудената на универзитетима* увећао се за 901. Нови Чешки универзитет привукао је на себе велики број слушаца, на само са немачког универзитета у Прагу, по и са других виших завода, као нар. са великих школа у Лембергу и Черновици. Целокупан број *штудената* на свих 8 универзитета аустријских износио је 10.667. — Број *слушалаца на 6 техничких великих школа* износио је у 1882 година 2641; а у години 1883 само 2578. У *инжињерским школама* је овај мањак у слушаоцима најприлигоднији. — Број *слушалаца на теолошким заводима* повећао се за 149. — На *средњим школама* повишио се број ученика, у гимназијама и реалкама скупа, од 65.876 на 67.129. У *гимназије* придодазе све више ученици, који не припадају немачкој народности; у

реалкама напротив увећање је само у ученицима немачке народности. — Знатно се смањено број *слушалаца на заводима за учитеље и учитељице*, и то, у заводима за учитеље за 775, а у завод. за учитељице за 122. — Напротив број *ученика на занатлијским школама* показује врло знатан прираштај; од 31.754 попео се на 36.154. — Број *ученика на 15.944 јавних осн. грађ. и народ. школа* постао је за 51.629 већи, и то од 2.506.118 попео се на 2.557.747. — У свим осн. грађ. и нар. школама радило је те године 52.314 *учитељских снага*; на једног учитеља долазило је просеком по 48,90 ученика.

Велике школе у Аустрији. Бечки универзитет

броји у овој — 1885-6. — школској години 5157 слушаца, који су по факултетима овако подељени: теолошки факултет има 204 редовна и 24 ванредна слушаца, — правнички факултет има 1548 редовних и 234 ванредна, — философски факултет 397 редовних и 343 ванредна — медицински факултет 2191 редовних и 216 ванредних слушаца. Према овим бројевима похођење правничког факултета у неколико је смањено, а медицинског и философског знатно повећано. — *Техничка велика школа у Бечу* показује ове године приличан мањак, кад се упореде 844 слушаца ове према 939 слушаца прошасте године. — Што се тиче осталих великих школа, имамо: на *чешком универзитету у Прагу* 1952, на *немачком универс.* у Прагу 1517. — на *чешкој Техничкој вел. школи* у Прагу 391 и на *немачкој* 253 слушаца. — У *Грацу* има универзитет 1175, техничка вел. школа 184, — у *Лову* (Ленбергу) универзитет 1005, техничка вел. школа 178 слушаца; — универзитет у *Инсбруку* има 797, — у *Кракови* 1025, — у *Черновици* 263 — и техничка вел. школа у *Брину* 142 слушаца. Сви универзитети у Аустрији имају овога семестра 12.891, а све техничке вел. школе 1972 слушаца. Похођење техничких великих школа изгледа према овом броју да непрестано опада. — Велика *Школа за земљорадњу* има ове године 306 слушаца и то: 156 ратара, 130 шумара и 20 културних техничара; и похођење овога завода знатно је опадо према прошлим годинама, јер је лани у њој било 340, а преклани чак 432 слушаца.

Хонорари писцима у старо доба

били су врло скромни. Велики, знаменити, марљиви и темељно учени Шурцмајши, овај књижевни дин седамнаестог века, био је подвезао са својим издавачем Бергером у Витенбергу уговор, по коме ће му за све што он буде написао, издавач платити два талира од штампача табака; али половину плаћа књигама. При потпису овог уговора 30. Марту 1674. год. Бергер је дао ученоме Шурцмајшиу 20 талира напред: то се сматрало као права милошћ.

¹⁾ Једноразредне основне народне школе су оне, које имају само једнога учитеља. Оне су двојачке: *неподељене*, где учитељ у исто време има све класе, чешће свих 8 класа, као у нас, што сеоски учитељи имају по четири раз реда; и *подељене*, које се могу назвати и полудневне, јер пре подне долазе у школу једне, а после подне друге класе, и само једном или два пута недељно све класе заједно. А има их и таквих, у које се деца узимају у школу само сваке осме године.